

HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

Zijn geliefde Curaçao,
zijn schrijversschap
en zijn humanistische school

Het dubbelspel van Frank Martinus Arion

minister Hirsch Ballin
en het nieuwe burgerschap

Loesje: een dekselse meid
gaat wereldwijd

Als dove zie je
vaak wat niet
wordt gezegd

extra katern:
de AIDS-revolutie

NUMMER 4
APRIL 1992
PRIJS: F4,50

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN
HET HUMANISTISCH VERBOND

47-STE JAARGANG
NUMMER 4
APRIL 1992

Redactie-adres:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030 - 318145.

Kantooradres:
Oudkerkhof 11,
3512 GH Utrecht.
Fax: 030 - 367104

Redactie:
Hes van Huizen (hfred)
Ingeborg van Teeseling

Vormgeving:
Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Prepress/ Lithografie/Druk:
Brouwer Offset Utrecht BV

Redactiecommissie:
Peter Heisterkamp
Saskia ter Kuile
Hans Martens
Bram Roozendaal
Marc Hermsen

Abonnement:
Een jaarabonnement kost f 30,-
Bel 030 - 318145 (Toestel 28)
Leden van het
Humanistisch Verbond
ontvangen het blad gratis.
Zie ook informatie achterin
dit blad.

Advertentietarieven:
De tarieven van febr. 1988
zijn van kracht. Een folder
is op aanvraag verkrijgbaar.

Foto-omslag:
Franklin Benito

HET VOLGENDE NUMMER
VERSCHIJNT DE EERSTE
WEEK VAN MEI.
KOPIJ DAARVOOR MOET
UITERLIJK 13 APRIL
IN HET BEZIT ZIJN
VAN DE REDACTIE.

Bent u ook geïnteresseerd
in wat mensen drijft
en de wereld draaiende houdt?
Neem dan nu een abonnement
op de Humanist.
Voor slechts drie tientjes
krijgt u het blad
een jaar lang in de bus.

Hoofdfiguren uit de Humanistische traditie

Onlangs verscheen 'Geschiedenis van het humanisme; hoofdfiguren uit de humanistische traditie', onder redactie van Paul Cliteur en Wim van Dooren. Een gedegen overzicht van de ontwikkeling van het humanisme van de oudheid tot nu aan toe; van paidia en humanitas tot zelfbeschikkingsstreven en humanistische emancipatiebewegingen; van Socrates en Plato tot Russell en Fromm. Met 312 pagina's informatie is het geen boek om in één adem uit te lezen, wel om als naslagwerk dicht bij de hand te houden en om je van tijd tot tijd in te verdiepen.

In de winkel kost dit boek f 38,50. Dankzij een financiële bijdrage van Humanistisch Studiecentrum Nederland (HSN) kunnen leden van het HV, Humanitas en De Vrije Gedachte dit boek voor slechts f 27,50 kopen bij het Humanistisch Centrum in Utrecht (Oudkerkhof 11). Wie het thuis gestuurd wil krijgen, moet f 32,50 overmaken (boekprijs + porto) naar giro 58, Humanistische Pers Utrecht o.v.v. "Geschiedenis humanisme".

(INGEZONDEN MEDEDELING)

STICHTING
STEUNFONDS
PRAKTISCH
HUMANISME

OUDKERKHOF 11, 3512 GH UTRECHT
TELEFOON 030 - 322786
BANK C&E 69.97.13.889

GIRO 6168

'Ik legateer, vrij van rechten en kosten, aan de Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme te Utrecht, een bedrag ad

gulden.'

(voorbeeldtekst testament)

Gelden verkregen uit legaten, worden door het Steunfonds vastgezet in het 'basisfonds'. Jaarlijks worden de ontvangen renten en dividenden uitgekeerd aan het Humanistisch Verbond. Zo heeft het HV langdurig profijt van uw geld en kan het zijn activiteiten en dienstverlening voortzetten.

Voor meer informatie: mevrouw M. v. d. Lans, medewerker Steunfonds (030 - 322786).

In dit nummer

Kleur bekend

4

Op 21 maart was in Amsterdam de grote demonstratie tegen racisme. Het Humanistisch Verbond deed mee. Chris Pennarts was erbij en maakte foto's voor de Humanist. HV-voorzitter Jan Glastra van Loon was één van de mensen die een toespraak hielden. Op pagina 4 de tekst.

Frank Martinus Arion

6

Hij is een bekend schrijver van Curaçao. Schreef de bestseller 'Dubbellevens'. Dat speelt hij zelf ook voortdurend: tussen Europa en Curaçao, tussen Nederlands en Papiamentu. Frank Martinus Arion heeft op zijn geliefde eiland ook een school gesticht, een humanistische school. Reden genoeg voor een portret.

Een dekselse meid

12

Het is d'r toch weer gelukt, die dekselse meid. Een kleine multinational is ze aan het worden, lijkt het wel. Loesje faxt zich razendsnel de wereld rond. En de mensen vinden het prachtig.

Loesje

Het nieuwe burgerschap

16

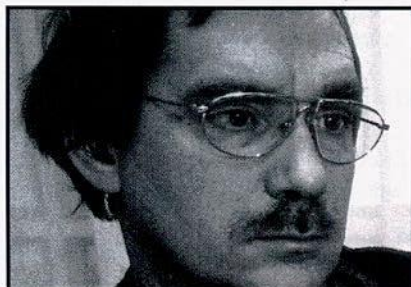
Het klinkt wat oubollig, ja. Maar het moet een nieuwe inhoud krijgen, dat burgerschap. Een nieuw soort burger die de verloedering een halt toeroept. Dat zou minister Hirsch Ballin tenminste graag willen. En hij kijkt daarbij vol verwachting naar de levensbeschouwelijke organisaties in Nederland. Ook naar het Humanistisch Verbond. Het HV reageert alert. In een dik boek, op een symposium, en ook in deze Humanist.

Overstap naar de dovenwereld

20

Peter Ridders wordt doof. Binnen niet al te lange tijd zal hij niet meer kunnen horen. Hij moet omschakelen, naar nieuwe wegen zoeken. Hij vertelt hoe hij de schok verwerkt en de overstap aan het maken is.

Met de rtv-programma's van de HOS, veel HV-nieuws en aankondigingen

Het dubbelspel van Frank Martinus Arion

Hij is eigenlijk altijd op weg. Tussen Europa en zijn geliefde eiland Curaçao. Maar ook tussen het schrijven in het Papiamentu, z'n moedertaal, en in het officiële Nederlands. Altijd op weg naar het juiste evenwicht tussen ratio en emotie. Hij speelt voortdurend dubbelspel, is ambivalent. Frank Martinus Arion heeft er een 'geestelijke oorlog' van gemaakt om alle tegenstellingen in zijn persoon te integreren. Steeds meer en steeds beter lukt het hem om ze met elkaar te verzoenen. En met veel beweeglijkheid van geest en creativiteit zet hij zich aan weer nieuwe ondernemingen. Zoals zijn humanistische school, die hij op Curaçao oprichtte en die ondanks de vele tegenwerking met succes draait.

In deze Humanist een portret van Frank Martinus Arion. De literatuurwetenschapper Wim Rutgers schreef het. Op zaterdag 18 april van 21.15 tot 21.55 uur zendt de HOS een documentaire uit over Frank Martinus Arion.

door Wim Rutgers

Frank Martinus Arion met
zijn vrouw en dochter
(Foto: Charles Leeuwen-
kamp)

Op weg zijn. Zo zou je de zes Antilliaanse eilanden in de Caraïbische zee - drie Papiamentstalige 'beneden de wind' en drie Engelstalige 'boven de wind' - kunnen typeren. Een paar decennia geleden nog op weg naar onafhankelijkheid, maar sinds het échec van Suriname na de staatsgreep van 1980, worden de banden met het Koninkrijk der Nederlanden juist gekoesterd. Aanvankelijk was er bij het bereiken van de autonomie in 1954 sprake van onderlinge samenhang. Maar de eilanden groeiden uit elkaar. Uiteindelijk leidde dat tot de status aparte van Aruba. En nu dreigen ook de overige vijf eilanden uiteen te vallen.

De ontwikkeling van het rijke Curaçao en Aruba is sinds de jaren twintig afhankelijk van de multinationals. Eerst Shell en Lago, later de Venezolaanse Isla en het Amerikaanse Coastal. De economische afhankelijkheid van buitenlandse raffinaderijen blijft dus groot. De mazen in de internationale belastingconstructies waardoor de talrijke offshore-bedrijven floreren, bieden ook een onzekere toekomst. En de huidige bloei van Sint-Maarten en Aruba is afhankelijk van de grillen van de Amerikaanse toeristen. Curaçao ontvangt steeds meer 'Van der Valkjes', zoals de Nederlandse toeristen spottend-liefkozend worden genoemd. Vraag is echter of die zoveel in het laatje zullen brengen. Het kleine Bonaire, Sint-Eustatius en Saba zijn wel in ontwikkeling maar kunnen niet zonder het grotere Curaçao. Dat eiland streeft juist weer naar een 'status aparte'.

Op weg zijn. Het is niet iets van deze tijd alleen. Steeds moeten veranderen - door dwang van buitenaf of als wens van binnenuit - is eigenlijk al drie eeuwen typerend voor de Caraïbische bevolking. Eerst was er de slavernij, na de emancipatie in 1863 volgde de trek naar Cuba, Venezuela, Santo Domingo of Panama. Vanaf de jaren twintig was het vooral de olie van Curaçao en Aruba die veel mensen in beweging brengt. En in de jaren tachtig is er juist weer vanuit Curaçao een trek naar Sint-Maarten. Het zijn een paar voorbeelden uit een lange rij van op weg zijn. De laatste decennia verlaten veel mensen de Antillen voor studie en werk en gaan vooral naar het Europese moederland. Daar wonen nu zo'n 60.000 Antillianen.

Insularisme en cosmopolitisme gaan traditioneel samen in deze al eeuwenlang multiculturele maatschappij. Maar ze verenigen zich ook in de mensen individueel. Altijd op weg, maar ook heel sterk gebonden aan het geboorte-eiland en dus heel vaak *displaced*, geïsoleerd van de omgeving en teruggeworpen op zichzelf.

Dit 'op weg zijn' kan ook worden gezien als een literaire metafoor. In heel wat titels van romans, verhalen- of dichtbundels is het Papiamentse 'na caminda'

terug te vinden. De hoofdpersonen zwerfen over de aardbol maar komen op hun eiland weer tot rust (of niet). Voorbeelden zijn er te over, met name ook in leven en werk van Frank Martinus Arion. Het heeft alles te maken met de dualistische positie waarin menig Antilliaan zich bevindt.

De positie van een Curaçaose schrijver is zo ingewikkeld dat hij op z'n minst een drie-dubbelspel moet spelen. Zo moet hij 'kiezen' tussen zijn moedertaal Papiament en het officiële Nederlands dat op school is geleerd. Kiest hij voor het eerste, dan moet hij de confrontatie aangaan met een eigen lezers-publiek. Kiest hij

waren verschenen. Zijn échte literaire debuut was de in 1957 in de 'Antilliaanse Cahiers' van uitgeverij De Bezige Bij verschenen gedichtencyclus 'Stemmen uit Afrika'. Die werd door de Nederlandse kritiek over het algemeen gunstig beoordeeld. Men zag wel wat in die 'zwarte Vergilius'.

Maar Frank Martinus Arion zei het Nederlands tijdelijk vaarwel en schreef in zijn 'Ta amor so por' ('Alleen liefde is bij machte') zijn liefde uit voor een 'niet-bestaand eiland halverwege Nederland en Curaçao', zoals de veelzeggende ondertitel aangaf. Net voor zijn doctoraal-examen brak Arion zijn studie af en

'Omdat hij van haar hield, gaf hij ineens meer om dit land... Dan was het, het kon logisch niet anders, niet onderwijs dat dit land nodig had, maar liefde! Dit gevoel, dat hij had. Want met dit gevoel kon je dingen doen. Je kon er dieren mee houden en je kon er planten mee doen groeien. Je kon er een huis mee afmaken... Hij formuleerde het langzaam voor zichzelf: 'We hebben liefde nodig. We moeten meer van dit land gaan houden en meer van onze vrouwen.'"
(Uit: 'Dubbelspel')

voor het Nederlands, dan krijgt hij te maken met Nederlandse uitgeverij, critici en lezers. Ondanks de taalovereenkomst moet dan toch een aanzienlijk cultuurverschil worden overbrugd. En dan is er nog de Caraïbische driedubbele erfenis van inheems-Indiaanse, Afrikaanse en Europese invloeden waarmee een Antilliaanse schrijver zich moet verzoenen. Dat is ook de positie van de op 17 december 1936 op Curaçao geboren Frank Martinus Arion. Welke weg heeft hij tot nu toe afgelegd?

Hij groeide op bij zijn grootmoeder (zijn moeder stierf toen hij pas vier jaar oud was - een gebeurtenis die grote en blijvende indruk op hem maakte). Na zijn schooljaren bij de fraters en een HBS-B opleiding, vertrok hij in 1955 naar Leiden om er staatsexamen gymnasium te doen en Nederlandse taal- en letterkunde te studeren. Zijn vader was een groot politiek Papiamentstalig spreker, zijn moeder kreeg op school eens de Neerlandia-prijs voor het beste opstel in het Nederlands. Frank Martinus las alles wat los en vast zat en schreef schriften vol in school-Nederlands. Later stuurde hij vanuit Nederland regelmatig bijdragen naar de Antilliaanse krant *Amigoe*, waarin al eerder enkele gedichten van hem

vertrok hij naar zijn geboorte-eiland. Hij stelde een Papiament-bibliografie samen en schreef z'n eigen tijdschrift 'Ruku' nagenoeg alleen vol - in het Nederlands.

Vanaf het begin was Frank Martinus Arion dus dubbel op weg: tussen Europa en het Caraïbisch gebied, en tussen twee talen - een positie die hij in die tijd nog niet in zichzelf kon verzoenen.

Begin zeventiger jaren studeerde hij toch nog af, werd enkele jaren universitair docent in Amsterdam, en vertrok in 1975 naar Suriname waar hij Nederlands doceerde aan het Instituut voor de Opleiding van Leraren. In deze periode publiceerde hij zijn grote romans 'Dubbelspel' (1973), 'Afscheid van de koningin' (1975) en 'Nobele wilden' (1979).

Na de coup van Bouterse c.s. in 1980, verliet Frank Martinus Arion Suriname. Hij werd op zijn geboorte-eiland directeur van het Antilliaanse talenbureau Instituto Lingwístiko Antiano waar hij zich sindsdien bezighoudt met de standaardisering van het Papiament.

Geheel in het verlengde daarvan liggen zijn activiteiten op onderwijsgebied. Toen in 1987 zijn eigen dochter naar de

lagere school moest, richtte hij uit onvrede met de bestaande Nederlandstalige en nogal autoritaire onderwijssituatie een eigen 'Skol Humanistiko Erasmo' op. Het was een hele strijd om de school van de grond te krijgen. Dat ouders een school oprichtten, was zo nieuw voor de autoriteiten dat die er lang grote moeite mee hebben gehad. Pas laat ging de overheid tot erkenning over. De moedertaal Papiamentu is er voertaal - een voor de Antillen unieke situatie. Het kind, de kinderlijke creativiteit en humaniteit staan centraal, want "een school is één van de beste manieren om het humanisme in praktijk te brengen," zegt Frank Martinus Arion in de televisie-documentaire van de Humanistische Omroepstichting. "De school heeft een heel open karakter, en als bijzonderheid een uitvoerig talenprogramma. Naast Papiamentu wordt al heel vroeg Spaans, Nederlands en Engels geleerd. De school gaat uit van een gedifferentieerde aanpak, zodat elk kind in z'n eigen tempo leert. Humanisme is nogal ongrijpbaar, het doet altijd denken aan dikke boeken en veel praten. In een humanistische school moet je dat allemaal in de praktijk brengen. Je bent voortdurend bezig om in concrete situaties te bekijken hoe je zou moeten handelen. Moet je gewelddoos zijn? Of moet je soms iets kunnen stopzetten met geweld? Wij zeggen dan: leer zelfverdediging zodat je je kunt verdedigen wanneer je met geweld wordt geconfronteerd en geen angst hebt om je mond te houden als je moet spreken. En waardoor vrouwen ook gelijkheid kunnen afdwingen. Zo probeer je op deze school de humanistische theorieën in de praktijk te beleven".

Met een school op juist deze grondslag grijpt Arion terug naar een ver verleden van Zuid-Amerika, waar Erasmus al op universitair niveau werd onderwezen vóór er de eerste Nederlandse ontdekkingsreizigers zouden neerstrijken. En waar de Spaanse Erasmus-kenner Lázaro Bejerano in 1540-1541 het eiland bestuurde. Deze 'el señor de Curazao' kan de eerste Zuidamerikaanse humanist worden genoemd.

Waar zoveel politici en beleidsmakers alleen maar praatten, handelde Frank Martinus Arion. De humanistische school is nu al bijna aan het eerste lustrium toe en kan als een succes worden beschouwd. Al was het vaak vallen en opstaan om geschikte leermethodes en leermiddelen te vinden. En bleef de noodzakelijke medewerking van de politici nog wel eens uit. Voor Frank Martinus Arion was dat reden om via de actieve politiek directer invloed te kunnen uitoefenen. Zijn nieuwe socialistische partij KARA (Kambio rapido= Snelle verandering) sloeg echter niet aan bij de Curaçaose kiezers.

Arion is één van de voorvechters van een open venster politiek die verder kijkt dan

het eigen eiland klein is, met name op taalgebied.

Is het een wonder dat Arion door de veelzijdigheid van z'n tegenstrijdig lijkende activiteiten wel eens wordt verweten wordt dat hij niet weet wat hij wil? Terwijl hij juist weigert te kiezen voor één bepaalde mogelijkheid maar ruimte creëert om persoonlijke ontwikkelingen de volle kans te geven. Daarbij is het niet zo belangrijk dat een specifieke positie uit de erfenis van een koloniaal verleden stamt. Het komt er op aan wat iemand met zo'n erfenis doet, hoe hij ermee weet om te gaan en hoe hij zo'n verwarring positief kan gebruiken. Frank Martinus Arion heeft in de loop der jaren de weg naar een persoonlijke integratie van zulke op het eerste oog onverzoenlijk lijkende tegenstellingen afgelegd. Hij heeft zichzelf toegerust voor 'een geestelijke oorlog', om met de hoofdfiguur uit zijn boek 'Nobele wilden' te spreken. Zijn geheim is beweeglijkheid van geest, creativiteit (de verbeelding aan de macht) en *inclusief denken* die het andere niet buitensluit maar absorbeert - voorzover het nuttig is. Eén van de hoofdpersonages en ideeëndragers uit 'Dubbelspel' Janchi Pau, karakteriseert dit essentiële gevoel tegen zijn vrouwelijke tegenhanger Sole-

ma: "Omdat hij van haar hield, gaf hij ineens meer om dit land... Dan was het, het kon logisch niet anders, niet onderwijs dat dit land nodig had, maar liefde! Dit gevoel, dat hij had. Want met dit gevoel kon je dingen doen. Je kon er dieren mee houden en je kon er planten mee doen groeien. Je kon er een huis mee afmaken... Hij formuleerde het langzaam voor zichzelf: 'We hebben liefde nodig. We moeten meer van dit land gaan houden en meer van onze vrouwen.'"

In dit romanfragment komt een aantal voor Frank Martinus Arion essentiële zaken samen: de centrale rol van de vrouw in de Caraïbische maatschappij, de liefde voor dat wat van jezelf is, handelen vanuit een evenwicht tussen ratio en emotie, onderwijs en kinderen. Janchi Pau en Solema breken uit de traditie en kiezen een nonconformistische toekomst op basis van een zelfgewonnen integriteit.

Hoe ziet Frank Martinus Arion zichzelf als schrijver? En welke opvattingen heeft hij over aard en functie van literatuur? Hijzelf geeft de essentie van zijn schrijverschap aan in een paradox die de verwevenheid kernachtig verwoordt. "De enige waarheid van mij als schrijver is dat ik mijn personages op den duur opeet en

Curaçao, klein eiland in een

Esaki ta Korsou.

Un isla chikitu den un laman masha grandi mes.

Un isla chikitu asina ku tin ku bai bira un pais grandi despues.

Un isla ku ainda ta den Edat Media; ku tin ku bringa pa e kibra kerementu pa pone rashonalidat mas direkto bira di dje.

Un isla ku tin un tiki industria, pero ku no ta kompletamente industrialisá.

Un isla ku ta buska un moda di organisá su mes, pa haña frutanan mas grandi.

Un isla di hende kontentu, hende simpel, hende bruá, hende ku bon intenshon, hende ku mal intenshon, pero basikamente un isla un tiki su so den eternidat.

Kiko ta eternidat?

Na skol, ora nos a kere ku siensia ta bai duna nos sierto solushonnan, e maestro di asinaki:

Dos líña paralel ta topa otro den eternidat.

Ku esei tur hende mester a keda ketu, pasobra el a pone un kontradikshon cinan, ku no ta hasi solushon.

Despues nos a topa Kant. Bo sa kiko Kant ta bai bisa nos kiko ta eternidat?

Awor pover Kant di:

Ku e mesun elementonan ku mi por proba ku eternidat ta eksisti, mi por proba ku eternidat no ta eksisti.

Ata nos a keda pega.

Kant a bolbe bisa nos:

Ku e mesun elementonan ku mi por proba ku Dios t'ei, mi por proba ku Dios no t'ei. Kant a laga nos na kaya.

E ora ei Kant a bin hasi su sangandia teribel, manera Unamuno ta bisa nos. Kant a hasi su sangandia, anto Kant di:

E uniko kos ku mi pro bisa bosnan 'No hasi ku otro loka bo no ke pa otro hasi ku bo.'

E base rashonal ku segun nos tin ku determina e uniko kaminda pusibel pa sali for di e kontradikshonnan, ku ta keda eksisti, pero ku nos ku ke bai den un tempo moderno mester tuma pa nos, pa nos por sali.

Pasobra siensia kompletu no por saka nos afo.

Kerementu kompletu no por saka nos afo.

Ni bijgeloof tampoko no por saka nos afo.

Ke men ta un moral di basikamente stima otro meskos ku nos ta stima nos mes, manera otro gran humanista Jezus, a bisa, por yuda nos sali afo.

Ke men na Korsow aki bo ta haña ku humanismo ta bira hopi importante, pasobra ta kune so kisas bo por sali afo.

Nederlandse letterkunde van de 17de eeuw had Frank Martinus een uitgelezen kans de literaire verwoording van de koloniale expansie te analyseren en te doceren. Het is een thema dat ook in zijn eigen romans domineert. Zijn protest tegen de westerse multinationals, het westers imperialisme en zelfs 'barbarisme' (de termen zijn van hemzelf) is de keerzijde van zijn liefdesverklaring voor het eigen. In zijn op 21 mei vorig jaar gehouden Multatuli-lezing het Parijse Institut Néerlandais toonde hij aan dat deze auteur niet 'uit de lucht kwam vallen', maar paste in een anti-koloniaal patroon waarin ook

daaruit een nieuw soort zelf maak. Mijn personages komen dus niet uit mij, maar ik uit mijn personages." (Amigoe). "Ik ben niet van plan méér dan tien boeken in mijn leven te schrijven. Waarom? Omdat ik Nederlandse literatuur heb

gestudeerd en de kwelling heb gezien van iemand die veertig boeken schrijft, terwijl hij er tien had moeten schrijven... Goede boeken hebben rust nodig, heel veel rust." (De Volkskrant). Als Amsterdams universitair docent

iemand als Nicolaas Beets hoorde. Die was nog actief lid van de 'Maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij'. Frank Martinus Arion is duidelijk steeds op zoek naar de non-conformistische traditie in de Nederlandse literatuur. Een traditie die er op is gericht om de zelfgenoegzaamheid en het onvermogen om vanuit andere dan traditionele kaders te denken 'op te blazen', zoals hij dat in 'Nobele wilden' noemt.

el grote zee

Slottekst van Frank Martinus Arion uit de HOS-documentaire. Links in Papiamento, rechts in het Nederlands.

Dit is Curaçao.

Een klein eiland in een heel grote zee.

Een klein eiland dat later misschien een groot land moet worden.

Een eiland dat zich nog steeds in de Middeleeuwen bevindt; een eiland dat vecht om het monopolie van geloof en bijgeloof te doorbreken om voor het rationele denken een grotere plaats in te ruimen. Een eiland met een beetje industrie, maar dat nog niet volledig het tijdperk van de industrialisatie heeft betreden.

Een eiland dat zich tracht te organiseren om een beter bestaan te vinden.

Een eiland van blijde mensen, van eenvoudige mensen, van verwarde mensen, van mensen met goede bedoelingen en mensen met slechte bedoelingen, maar in de grond van de zaak een beetje een eenzaam eiland alleen in de eeuwigheid geworpen.

Wat is eeuwigheid?

Op school, toen ik van de wetenschap een oplossing verwachtte, zei onze meester:

Twee evenwijdige lijnen ontmoeten elkaar in de eeuwigheid.

Daarmee snoerde hij ons de mond, zonder een oplossing te bieden.

Daarna kwam ik Kant tegen. Kant zou vertellen wat de eeuwigheid was.

Maar de arme Kant gaf het op en zei:

Met de zelfde middelen waarmee ik kan bewijzen dat de eeuwigheid bestaat, kan ik bewijzen dat ze niet bestaat.

Schaakmat!

En Kant zei verder:

Met dezelfde middelen waarmee ik kan bewijzen dat God bestaat, kan ik ook bewijzen dat God niet bestaat.

Toen zat ik weer in de kou.

Toen koos Kant voor de moraal als enige uitweg.

In een geweldige salto mortale, zoals Unamuno zegt. Hij zei: Het enige wat mij redelijk lijkt, is dat niemand een ander moet aandoen, wat hij niet wil, dat een ander hem aandoet.

Dat is de enige morele basis, die ons de weg kan wijzen uit de bestaande contradicties.

Immers de wetenschap alleen biedt ons geen uitweg.

Geloof alleen biedt geen uitweg.

En bijgeloof ook niet.

Dat wil dus zeggen, dat we niet anders hebben dan de moraal van tolerantie, zoals een andere grote humanist, Jezus Christus, ons eerder al heeft voorghouden.

Mij lijkt in ieder geval dat voor Curaçao misschien alleen het humanisme een uitweg uit zijn contradicties en zijn anachronismen kan bieden.

Voor Frank Martinus Arion is literatuur niet los te zien van haar maatschappelijke functie. Bevrijding is daarbij het sleutelwoord. "Het is met de literatuur gesteld als met alle andere domeinen van het leven: ze is gebonden aan sekse, ras, klasse, godsdienst en natie. De meeste schrijvers leggen zichzelf dan ook een grote zelfcensuur op... doordat ze er niet toe komen, genoemde vooroordelen, die hun denkvrijheid beperken, op koele wijze aan een analyse te onderwerpen, om zodoende uit de gevangenis van hun geboorte te breken en werkelijk universele mensen te worden... Tot deze groep horen zeker schrijvers als Erasmus, Luther, De las Casas, Galileo Galilei, Giordano Bruno, Baruch de Spinoza, Emile Zola, Pablo Neruda, Solsjenitsjin, Gabriel García Márquez, Sole Woyinka, Salman Rushdie en... Multatuli." (Amigoe).

Literatuur is voor hem nooit doel op zich, maar een inspiratiebron voor handelen. Met name in de jaren na de publicatie van 'Dubbelspel' benadrukt Frank Martinus Arion het verband tussen schrijven en politiek. Hij legt het accent op de burger die hij wil veranderen en op de taal van de onderliggende groepen waarbij hij wil aansluiten. "De bedoeling van 'Dubbelspel' was kennis-overdracht. Ik wilde laten zien dat een Antilliaan een mens is met blijdschap en verdriet. 'Dub-

belspel' bevat een politieke boodschap, maar literatuur is geen rechtstreekse politieke activiteit, het is ook vermaak en het vereist een bepaalde training." (Amigoe).

Vanaf 1980 spreekt Frank Martinus Arion zich uit over de Nederlandse romantraditie waarin hij twee tendensen die in zijn ogen verwerpelijk zijn: het biografisme en het altijd tragische romaneinde. Tegenover deze Nederlandse dominante trends plaatst hij zijn eigen praktijk als auteur. "Ik kijk in de eerste plaats naar de structuur en de sensatie die de structuur creëert. Ik heb geen echte boodschap, in ieder geval geen autobiografische boodschap... Kijk, ik verwerp de autobiografische opvatting in de literatuur. Ik heb best de behoefte ooit iets van mijn jeugd te vertellen, maar dan zal ik toch eerst een leuke vorm moeten vinden. Bovendien heb ik een uitlaatklep in de poëzie; ik heb wel altijd persoonlijke poëzie geschreven, ook in het papiaments. Maar de roman is een vorm om iets mee te gaan doen." (De Gooi- en Eemlander).

Met name met het 'pernicieuze slot' (om met Veldijk te spreken) van de roman heeft Arion zich langdurig beziggehouden. Hij vertelde er over in interviews en maakte het tot speciaal onderwerp van intensieve studie. 'Hoe zal het aflopen?' was tijdens de S.L.A.A.-lezing op 18 maart 1986 zijn 'brandende kwestie'. Hij vergeleek de Westerse romantraditie met de Caraïbische, als een literatuur van het tragische tegenover enige hoop voor de toekomst die de Caraïbische roman zou kunnen brengen. Zeer fel keert hij zich tegen Westerse critici die boeken met een positief einde steevast naar het genre keukenmeidenroman verbannen. 'Gevangenbewaarders' noemt hij ze. Zelf heeft hij hiervoor een oplossing gevonden door de introductie van de meervoudige hoofdpersoon. Met name in 'Dubbelspel' zijn er niet minder dan zes hoofdpersonages, zodat een meer genuanceerd einde mogelijk werd.

Hoewel Frank Martinus Arion al meer dan tien jaar geen roman heeft gepubliceerd, zijn er wel voortdurende plannen. De kans is groot dat hij de weg van het Nederlands zal verlaten en naar zijn andere liefde, zijn moedertaal het Papiamentu, zal overstappen. Daarmee zou hij dan de algemene tendens volgen die zich de laatste decennia in de Nederlandse Antillen aftekent. Al sedert het begin van de jaren tachtig wijst hij er voortdurend op dat het Nederlands niet meer voldoende eigen is om voor jongere auteurs als literair vehikel te dienen, waarin de diepste emoties geuit kunnen worden. "Achter de Antilliaanse schrijvers die zich nog van het Nederlands bedienen zoals [Tip] Marugg, [Boeli] Van Leeuwen en [Frank] Martinus Arion zit niet veel meer in die taal. Ik vrees eigenlijk dat wij de laatsten zijn die ons talent primair in het Neder-

lands hebben ontwikkeld. Ik denk dat de tijden ernaar zijn dat zich talenten in het Papiamentu zullen ontwikkelen." (Amigoe).

Zijn Skol Humanistiko Erasmo zal er aan moeten bijdragen dat de jonge generatie het Papiamentu zodanig beheerst dat daarin de weg voor een nieuwe roman-kunst gevonden kan worden. ●

Meer gegevens over leven en werk van Frank Martinus Arion, een complete bibliografie van en over hem, biografische gegevens en literair-kritische opstellen zijn te vinden in Maritza Coomans-Eustatia (e.a.; red.): Drie Curaçaose schrijvers in veelvoud; Boeli van Leeu-

wen, Tip Marugg, Frank Martinus Arion. De Walburgers, Zutphen, 1991.

Wim Rutgers is werkzaam op de Rijksuniversiteit te Utrecht, vakgroep Literatuurwetenschap. Van 1975 tot 1988 was hij leraar Nederlands op Aruba en in Suriname.

Dit artikel kwam tot stand in samenwerking met de HOS. (Met dank aan Charles Leeuwenkamp). Op zaterdag 18 april zal de HOS de televisiedocumentaire uitzenden: Nederland 3, van 21.15 tot 21.55 uur.

Caraïbisch humanisme: Het individu is bij ons niet helemaal individueel. Hij is vooral sociaal.

"Mijn humanisme zet zich zeker niet af tegen de katholieke kerk. Er zijn in die kerken gewoon grote mooie waarden die humanistisch zijn. Als je verdraagzaamheid zo ver gaat dat je je leven geeft voor anderen, zoals Christus heeft gedaan, is dat fantastisch. Het is voorbij de tolerantie. Christus kun je een groot humanist noemen, we klappen voor hem.

En bovendien is het zo dat als je het irrationele niet kunt bewijzen of tenminste verklaren, je niet kunt zeggen dat het niet bestaat. Volgens mij mag je dat dan wetenschappelijk gezien ook niet veroordelen. Wij proberen uit het boeddhisme, katholicisme en jodisme de goede dingen te halen. En de onmenselijke kanten ervan sterk veroordelen. Ik vind het ook niet humanistisch om anti-religieus te zijn. Ik beroep mij dan op Kant, dat je niet kunt veroordelen waar je niet zeker van kunt zijn. Het is juist die twijfel die ik zo aantrekkelijk vind.

Het rationele is je enige houvast, zonder dat je kunt zeggen dat het andere niet bestaat. Van dat wankel evenwicht gaan we in ons soort humanisme uit. Het is eigenlijk niet mogelijk om het emotionele, het bijgeloof helemaal af te wijzen.

Het verschil met het humanisme in Europa is dat men daar vooral meent dat alleen het rationele en de ratio meetelt. Dan ben je zo theoretisch bezig. Alsof het irrationele en het emotionele niet zou bestaan. Er zou een integratie moeten komen van het rationele en het emotionele. En ruimte om het irrationele te blijven onderzoeken. Toch zie je ook in het Europese humanisme - zoals bijvoorbeeld in de Scandinavische landen - dat er ruimte is voor rituelen. Wij proberen ook in ons humanisme meer plaats in te ruimen voor solidariteit, voor het maatschappelijke, sociale aspect. Het individualisme waarbij iedereen z'n eigen hoekje heeft en zich niet om de ander bekommert, vinden wij te eng. Dat mensen elkaar niet in de lift groeten, dat mensen over elkaar struikelen en niet een klopje op de schouder geven, vinden wij die in Europa hebben gewoon vreselijk. Wij zijn een gemeenschap waar mensen om elkaar geven, waar ze met elkaar meelijden. Je betekent ook voor de ander iets. Het individu is bij ons niet helemaal individueel. Hij is vooral sociaal. Wij proberen dat dus anders vorm te geven dan onze vrienden in Europa die veel meer uitgaan van een eigen, koel individualisme".

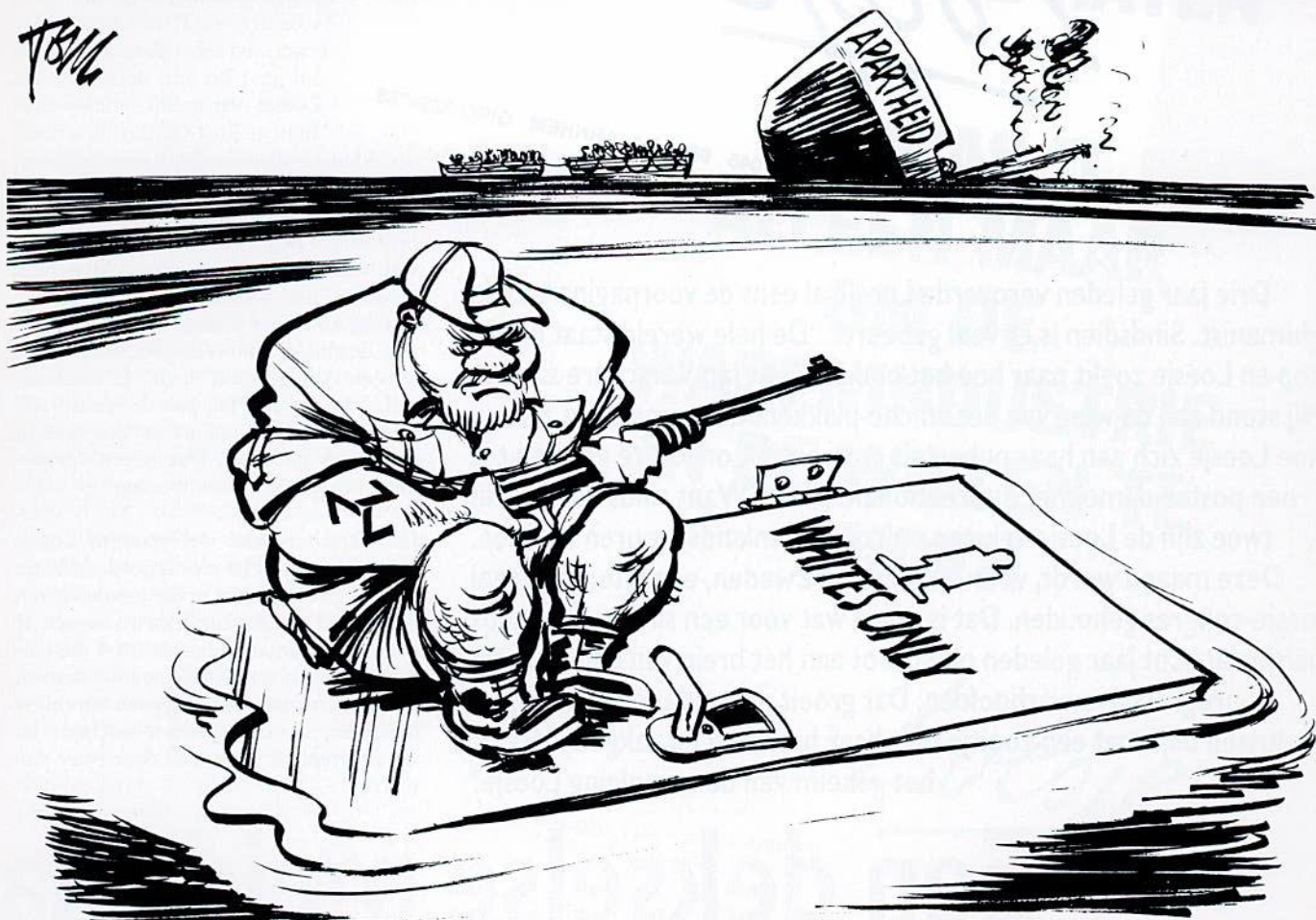
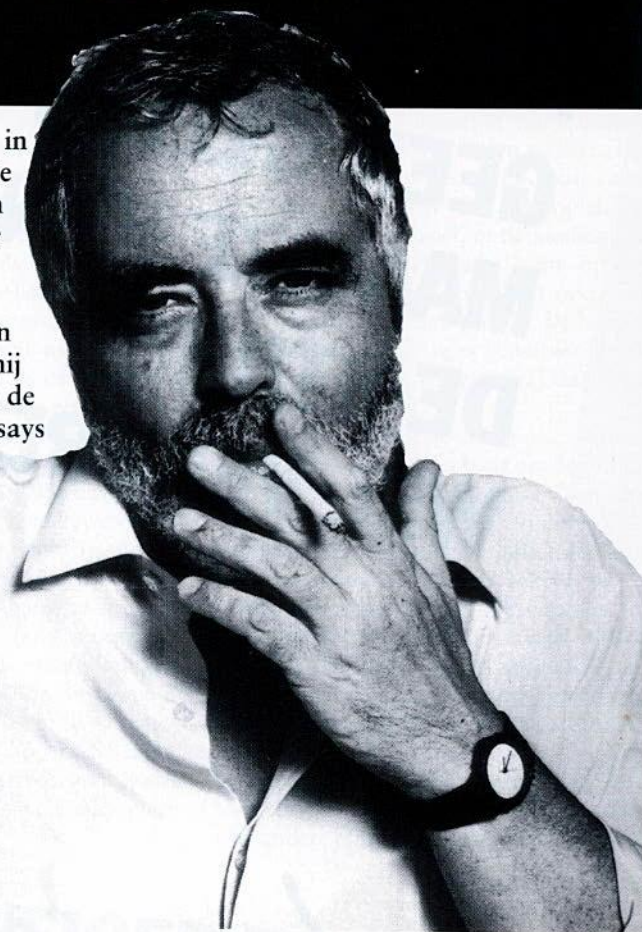
(Uit de documentaire van de HOS)

DE WERELD VAN FRANCO FERRUCCI IN DE RODE HOED

Op uitnodiging van de Universiteit voor Humanistiek en in samenwerking met de uitgeverij Wereldbibliotheek houdt de Italiaanse auteur Franco Ferrucci op dinsdag 28 april een voordracht, getiteld: 'De wereld van Franco Ferrucci, over literatuur en levensbeschouwing'.

Franco Ferrucci studeerde letteren aan de Universiteit van Pavia en werkt momenteel in de Verenigde Staten, waar hij Italiaanse Letterkunde en Literatuurwetenschap doceert aan de Rutgers University in New Brunswick. Hij publiceerde essays over onder andere Homerus en Dante. Zijn wereldfaam dankt hij echter aan zijn romans en verhalenbundels, met name aan 'De Schepping. Autobiografie van God'. Het werd een internationale bestseller, in Nederland haalde het in korte tijd vier drukken. De nieuwste roman van Franco Ferrucci is 'De Nacht van de tiende maan'. Ook deze roman is inmiddels in vele talen verschenen.

De voordracht over literatuur en levensbeschouwing begint om 20.00 uur en zal ongeveer 45 minuten duren. In de pauze zal Ferrucci zijn boeken signeren en is er gelegenheid tot het stellen van vragen. Plaats: De Rode Hoed, Keizersgracht 100-104, Amsterdam. Van 20.00 tot 22.00 uur (zaal open vanaf 19.30 uur). Entree: f 7,50 (studenten: f 5,-). Kaarten aan de zaal verkrijgbaar. Reserveringen: 020-6257368 (De Rode Hoed).

Koers-toer van Joost de Vries

De komende maanden zal HV-directeur Joost de Vries (zie foto) net als vorig jaar weer in het land het beleid toelichten. Ook Kees van Rooijen zal dan aanwezig zijn. Dé kans om goed geïnformeerd te raken over de nieuwe koers van het HV. Hieronder de plaatsen en data.

Als u één van deze bijeenkomsten wilt

bijwonen, meldt u dit dan even bij het Centraal Bureau (Postbus 114, 3500 AC Utrecht), tel. nr. 030-318145.

Amsterdam

Op woensdag 15 april in Amsterdam. Plaats: Scandic Crown Hotel Victoria, Damrak 1 tegenover het Centraal Station (Stockholmzaal).

Rotterdam

Op woensdag 6 mei in Rotterdam. Plaats: Humanistisch Centrum, Provenierssingel 48.

Arnhem

Op woensdag 13 mei in Arnhem. Plaats: Hotel Blanc, Coehoornstraat 8 (zaal 'le Manteau').

Zwolle

Op dinsdag 19 mei in Zwolle. Plaats: De Nieuwe Buitensociëteit, Stationsplein 1.

Aanvang van elke bijeenkomst is 19.30 uur.

Rekenschap over humanisme en macht

Het maartnummer van Rekenschap gaat helemaal over macht. Macht is het vermogen om te heersen of het vermogen de wil op te leggen. Dat kan op drie manier gebeuren; het kan ons zelf betreffen, wanneer er 'bij machte' zijn iets te doen of te laten; het kan onze omgeving of in het algemeen de natuur aangaan, waarover we met behulp van technische middelen heersen; en in de derde plaats kan macht zich op de medemens(en) richten zodat deze overheerst worden en onvrij zijn. Macht heeft, zeker in het tweede en derde geval, een negatieve betekenis. In onze moderne maatschappij is de macht vaak niet meer zo duidelijk belichaamd in bepaalde personen (paus, vorst, legerleider), maar onzichtbaar (ook met en door ons zelf). De artikelen in deze Rekenschap stellen het fenomeen macht er discussie.

U kunt Rekenschap bestellen door f 12,50 te storten op giro 582293 t.n.v. stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van 'Rekenschap maart 1992'. en abonnement kan worden aangevraagd door te schrijven naar het Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (een postzegel is niet nodig). De abonnementsprijs is f 45,- (4 nummers). Wacht met betalen s.v.p. op onze acceptgirokaart. Nieuwe abonnees ontvangen gratis het boek Welzijn zonder grenzen - sociaal-culturele aspecten van de Europese integratie.

Derde nummer van Praktische Humanistiek verschenen

Onlangs verscheen het derde nummer van het kwartaalblad 'Praktische Humanistiek'. Er staat diverse interessante artikelen in voor mensen die actief zijn in het humanistisch raadswerk. Artikelen over levensbeschouwelijke leegte, zingeving en dementie, nieuwe werkterreinen en over nieuwe boeken. Voor informatie over de verschillende abonneetarieven kunt u bellen: tel.nr. 03417-61440 of schrijf naar: Postbus 367, 3850 AJ Ermelo.

Maarten van Traa voorzitter HOM

Begin dit jaar is Maarten van Traa benoemd tot voorzitter van het Humanistisch Overleg Mensenrechten (HOM). Van Traa is de buitenspecialist van de PvdA.

Gelijkertijd is het HOM juridisch gezien een onafhankelijke stichting geworden.

In het bestuur hebben o.a. vertegenwoordigers van het HV zitting.

HIVOS voert in april campagne over AIDS in ontwikkelingslanden

Het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (HIVOS) voert in de hele maand april een grote informatiecampagne over AIDS in ontwikkelingslanden. Het speciale katern in dit nummer van de Humanist is daar één voorbeeld van. Maar HIVOS doet meer. Zo zal op vrijdag 10 april vanaf 10.00 uur een **publieksmanifestatie** worden gehouden in het Soeterijtheater in Amsterdam (Lineastraat 2). In werkgroepen zullen vier thema's aan de orde komen: 1. mensenrechten, 2. culturele en religieuze belemmeringen, 3. levensbeschouwelijke, sociaal-economische en politieke aspecten en 4. de positie van vrouwen. Ook zal er een paneldiscussie plaatsvinden.

Verder is er in april een **toernee van de theatergroep Manyanya**. De groep uit Zimbabwe geeft met deze voorstelling over AIDS effectief voorlichting op het platteland van Zimbabwe. De groep is op 6 april in Den Haag, op 7 april in Nijmegen, op 9 april in Bergen op Zoom, op 10 april in Utrecht en op 11 april in Hengelo. Meer informatie: 070-3636907.

Een andere activiteit van HIVOS is de medewerking aan het VPRO-radioprogramma **Standplaats**. Vanaf 3 april is wekelijks op vrijdag Djoek Veeninga te horen vanuit standplaats Tanzania. Drie maanden lang elke vrijdag vanaf 10.00 uur op Radio 1.

Bijzonder hoogleraar

Met ingang van 5 februari is door het bestuur van de stichting Socrates dr. G.A. den Hartogh (48) bij de Universiteit van Amsterdam benoemd tot bijzonder hoogleraar op het gebied van Ethische aspecten van de gezondheidszorg, in relatie met de humanistische levens- en wereldbeschouwing. Deze bijzondere leerstoel is aan de Faculteit der Wijsbegeerte en de Faculteit der Geneeskunde.

Brieven zijn welkom.
Houdt u het wel kort. De
redactie behoudt zich
het recht voor om
brieven in te korten of
niet te plaatsen.

Algerije en de grenzen van het humanisme

Wanneer Rob Tielman, in Humanist nr.2, zijn ongerustheid uitspreekt over de groeiende invloed van het islamitische fundamentalisme is dat begrijpelijk. Wanneer hij zijn artikel evenwel ondertekend als voorzitter van het IHEU, geeft hij het een gezag mee dat naar mijn mening niet wordt gedekt door de inhoud. Nu is het gelukkig nog wel zo dat een verschil ligt in de uitspraken van de voorzitter van de IHEU en bijvoorbeeld de 'excathe'dra' uitspreken van de Paus. En het belangrijkste verschil is wel dat we het er oneens mee mogen zijn. Een redenatie die leidt tot een instemming met het afbreken van democratische verkiezingen is zoiets om oneens mee te zijn. Waar is de instemming op gestoeld? Op het feit dat de waarschijnlijke uitslag ons niet welgevallig is. Op het feit dat wij van mening zijn dat wat de meerderheid gaat stemmen niet goed voor ze is. Is dat niet een redenatie zoals die gebruikt werd en wordt bij alle totalitaire systemen? Of dat nu Chili, Iran, het Rusland van Stalin of Algerije is.

Dat de democratie meer is dan de dictatuur van de meerderheid is duidelijk. De wijze waarop een samenleving omgaat met zijn minderheden zegt iets van haar democratisch gehalte. Zijn er in onze Westerse wereld democratieën aan te wijzen waar deze tolerantie tot een volledig gelijke behandeling van minderheden heeft geleid? Heeft bijvoorbeeld in Nederland de humanistische traditie ertoe geleid dat er geen verschil meer bestaat tussen de behandeling van mannen en vrouwen, dat seksuele geaardheid geen beoordelingsgrond meer is, dat etnische minderheden

zich naar eigen inzicht kunnen ontplooien, dat wij bereid zijn een deel van onze welvaart op te offeren voor politieke vluchtelingen? Om maar enkele voorbeelden te noemen. We werken eraan oké, maar ik dacht dat we die

idealen nog niet bereikt hebben. Toch zijn we redelijk tevreden met onze democratie, die we in meerderheid gekozen hebben. We werken namelijk aan onze idealen, zij het op onze manier en in ons tempo.

Ook zijn er in West Europa nog verscheidene landen waar de scheiding tussen staat en kerk nog niet is gerealiseerd. Toch ervaren de bewoners van die landen hun staatsvorm als democratisch. Mochten zij daar anders over gaan denken - en voorvallen zoals met de abortus kwestie van een 14-jarig meisje onlangs in Ierland, kunnen dat proces versnellen - dan is het aan de meerderheid van die landen om daar verandering in te brengen. Hoe is het trouwens bij ons gesteld met de scheiding van staat en kerk zoals die officieel bestaat. Ons geld is nog steeds voorzien van een Christelijke rand en schrift, in tal van openbare gebouwen treft men nog kruisen aan en de troonrede eindigt nog steeds met de 'bede' evenals raadsvergaderingen in de diverse gemeentes. Zijn wij daarmee het voorbeeld om fundamentalisten te vertellen wat ze moeten doen en laten? Als nu de bevolking van Algerije tot de conclusie

komt dat het bestaande regime hen niet datgene heeft gebracht wat ze hadden gehoopt en het om die reden voor een alternatief willen inruilen, is dat hun goed recht. Wanneer wij als buitenstaanders willen bepalen dat het FIS voor hen niet het beste alternatief is, zijn we nogal betuttelend bezig. Vooralsnog zijn er geen andere alternatieven die zich hebben aangediend. Een meer democratische of zo u wilt humanistische stroming om tegenwicht te bieden is er niet. En zo die al aanwezig zou zijn, heeft die zo weinig zeggingskracht dat ze onvoldoende aanhangers heeft gevonden om een rol van betekenis te kunnen spelen. Dat is jammer. Jammer in onze ogen. Maar het is aan de bevolking van Algerije om uit te maken of dat uiteindelijk ook jammer voor hen is.

Tot op heden valt het FIS nog weinig te verwijten en zijn er meer vraagtekens te zetten bij het democratische gehalte van het huidige regime. Te beweren dat het recht van de minderheid mag zegevieran als een kleiner kwaad, en daarbij verwijzen naar andere Islamitische landen, waar humanisten en ongodsdienstigen met de dood worden bedreigd is in spelen op angst. Dit heeft meer weg van demagogie en past niet in de humanistische beginselen waarbij men uitgaat van het recht op zelfbeschikking. Waarin de samentrekking 'humanistisch imperialisme' behalve lachwekkend ook onbestaanbaar zou zijn, of behoren te zijn. Want het zou een eerste schrede zijn naar humanistisch fundamentalisme.

Hans-Rudy Bos (Breda)

Mooi maar klein

Het maartnummer van uw maandblad heb ik met plezier gelezen. Door de nieuwe uitvoering is het blad er alleszins op vooruit gegaan. Het is naar mijn mening echt mooi geworden. Het heeft een prettige lay out, mooie foto's en vooral mooie kleuren. Jammer dat het kleine lettertje dat in de meeste artikelen wordt gebruikt, voor mij te petiterig is om gemakkelijk te lezen. Dit lettertype wordt de laatste tijd ook in andere bladen, helaas steeds meer gebruikt. Voor mij vaak reden om artikelen over te slaan. Voor het overige alleen maar lof. Succes!

Mw. G.E.M. de Rooy (Oss)

Dam tegen humanisme

In de jaren 1950-1960 zag de Katholieke Volkspartij zichzelf graag en met overtuiging als dam tegen communisme, humanisme en materialisme. Wij kunnen nu

met een glimlach en een zekere verbazing kijken naar deze affiche (zie illustratie). Op welke meningen en overtuigingen van heden zullen onze kinderen straks over 30 à 40 jaar met een glimlach en een zekere verbazing reageren?

Ico van der Willik
(Veldhoven)

Brede discussie gestart over nieuw burgerschap

Levensbeschouwelijke clubs, help politie en justitie om weer meer burgerzin onder de bevolking te brengen. Zet jullie koudwatervrees voor zedenmeesterij opzij en neem ondubbelzinnig positie in. Dat was kortgezegd de oproep die minister Hirsch Ballin onlangs deed op een symposium in Amsterdam. Daar werd de minister van Justitie het boek 'Burgerschap, levensbeschouwing en criminaliteit' aangeboden. Het is een dikke bundel met twintig opstellen over humanistische, katholieke en protestantse visies op de kwaliteit van de samenleving. Het begrip Burgerschap staat daarbij vaak centraal. Ook binnen het Humanistisch Verbond is de discussie over de kwaliteiten van de geëmancipeerde burger gestart. Bert Boelaars, die de Adviesgroep Bezinning begeleidt, geeft in het kort aan wat de minister precies zei en vroeg enkele betrokkenen uit HV-kring om korte reactie.

Hoe leven wij samen, in het Nederland van 1992? Hoe zouden we het eigenlijk willen en hoe komen we zo ver? Ook in het Humanistisch Verbond wordt gezocht naar een visie op deze vragen. De Adviesgroep Bezinning studeert in dat verband op een vijftal thema's die van groot belang zijn voor de kwaliteit van de samenleving.

Intussen komt de discussie hierover ook elders in de vereniging op gang. De Afdeling Vorming van het Centraal Bureau brengt daartoe een project op de markt, onder de voorlopige werktitel 'Samen leven'. In dit project staat de uitdaging voorop om vanuit alledaagse ervaringen te zoeken naar een beter begrip tussen de mensen die, ondanks de vele verschillen, hier te lande samen het 'publieke domein' vormen, stimuleren en/of remmen.

In een volgende fase is er de ambitie om een heuse 'Brede Maatschappelijke Discussie' over burgerschap op gang te brengen. Het is in dat verband dat het Humanistisch Studiecencentrum Nederland, De Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving en het oecumenisch Multidisciplinair Centrum voor Kerk en Samenleving al in 1989 met elkaar in contact traden en de verzameling opstellen zijn gaan voorbereiden die leidde tot de uitgave van het boek.

Onder voorzitterschap van Piet Thoenes gaan deze organisaties nu na hoe zij de discussie in brede kring verder kunnen stimuleren. Daarom aan Piet Thoenes de

vraag hoe hij de discussiedag met de minister, in Krasnapolsky, heeft ervaren.

Piet Thoenes: Heel verfrissend was het op deze interessante dag katholieken, protestanten en humanisten op redelijk eendrachtige wijze bijeen te zien.

Sommigen van hen waren al eerder aan de samenwerking begonnen met het componeren van een boek over levensbeschouwing en burgerschap, dat op dit symposium werd besproken. Daarbij ging het eigenlijk al niet meer over katholiek, protestant of humanistisch burgerschap.

De geëmancipeerde burger, ongebonden en onafhankelijk, heeft dat soort nestgeur al verregaand verloren. Men kan hem niet meer herkennen als burger van een bepaalde stad, staat of levensbeschouwing. Door het bereiken van een hogere fase van geur- en kleurloosheid is hij in toenemende mate geschikt geworden voor wat Habermas eens hoopvol noemde: Die herrschaftsfreie Diskussion mündiger Menschen.

Toch was het best een geanimeerd gezelschap daar in Krasnapolsky. Helemaal niet een stel, dat in geëmancipeerde heerlijkheid tevreden naar elkaar konden gaan zitten kijken, hoe mooi ze nu wel geworden waren. Ze waren toch vooral bezorgd. In tweeelei opzicht. De wereld waarin de geëmancipeerde burger leeft is in bepaalde aspecten niet meegeëmancipeerd. Steeds duidelijker tekenen zich randgroepen af, die nog steeds verworpe-

door Bert Boelaars

nen der aarde zijn. De geemancipeerden zijn soms bang voor hen. Maar een reactie van: meer agenten en meer veiligheids-sloten lijkt ook niet zo goed. Het andere aspect betreft de geemancipeerde burger zelf. Hij blijkt toch ook niet het eindpunt der geschiedenis te zijn en begint zich te realiseren dat de nieuwe vrijheid in sommige opzichten een hoge prijs is voor een toch niet bevredigende nieuwe werkelijkheid.

Kortom, op zoek naar een nieuwe, meer inspirerende vorm van burgerschap. Een nieuwe betrokkenheid. Toch weer via de oude levensbeschouwing? Een nieuw discours over opvoeding? Willen we weer echte moeders? De eigenlijke discussie over de kwaliteiten van het nieuwe burgerschap is eigenlijk nog maar net begonnen. Maar wat wel duidelijk was, was dat het niet het onderonsje kon blijven van een stel slimme heren in Krasnapolsky. Ook zo'n mooi boek is niet voldoende. Dat nieuwe burgerschap is ons aller zaak. Het moet de wereld in. Beter nog, het moet uit de wereld voortkomen. De humanisten leverden op die dag een interessante bijdrage. Zij zouden een belangrijke functie kunnen hebben bij het denken over nieuwe burgerschap. Er is op die dag het werken aan tweede fase aangekondigd. Bij gelegenheid hopen we een beroep te mogen doen op geïnteresseerde lezers van dit blad.

Minister Hirsch Ballin lokte zowel bijval als kritiek uit met zijn dringende pleidooi voor nieuwe impulsen ten behoeve van "de sensibiliteit van de Nederlandse burger voor onrecht en wantoestanden in zijn eigen directe leefomgeving".

De minister liet er geen twijfel over bestaan dat alledaags geweld en sociale onveiligheid - anders dan criminologen ons nog wel eens willen doen geloven - zeer sterk zijn gestegen en nog verder lijken toe te nemen. Hij zei te menen dat deze "criminaliteitsexplosie (...) mede een uitvloeisel [is] geweest van het specifiek Nederlandse fenomeen van de ontzuiling. De ontzuiling heeft niet alleen geleid tot het verzwakken of wegvallen van intermediaire structuren met een socialiserende functie voor jongeren. Er is tegelijkertijd of zelfs in de eerste plaats een fundamentele wijziging opgetreden in het denken over normen en waarden door de intellectuele en geestelijke elite. De levensbeschouwelijke organisaties zijn niet alleen institutioneel niet

meer in staat tot de uitoefening van socialiserende functies maar missen vaak ook de innerlijke overtuiging hiervoor. (...)

Het postmoderne denken trekt in twijfel dat er universele waarheden bestaan die door de mens kunnen worden gekend. Dit kennistheoretische relativisme gaat onvermijdelijk gepaard met een neiging tot ethisch relativisme. (...) Niemand claimt nog het morele gelijk aan zijn zijde te hebben. (...) Als men al een morele positie inneemt, gebeurt dit bij voorkeur met betrekking tot ver van het eigen huis

**Minister Hirsch Ballin:
niemand claimt nog
het morele gelijk aan
zijn zijde te hebben.**

gelegen onderwerpen zoals de ontwikkelingssamenwerking of de bescherming van de ozonlaag."

Hirsch Ballin richtte een krachtig appèl aan de levensbeschouwelijke organisaties om een ondubbelzinnige morele positie in te nemen en de eigentijdse koudwater-vrees voor zedenmeesterij te overwinnen. Zijn argument: "De religieuze beleving of bezinning op de zin van het menselijk bestaan is in mijn ogen geen strikt persoonlijke aangelegenheid. Het gaat hierbij niet alleen om een hoogst individuele geloofsbeleving maar juist ook om een gemeenschappelijke zingeving. In alle grote levensbeschouwelijke stromingen wordt gereflecteerd op de relaties van het individu tot zijn medeburgers en van de overheid tot de burgers en andersom."

Van de sprekers uit humanistische hoek was op het symposium Harry Kunneman ongetwijfeld de meest kritische naar de minister toe. Zijn betoog, boeiend en uitvoeriger uiteengezet in het boek, knoopte aan bij de radicale kritiek van de Franse postmoderne filosofen Foucault en Lyotard. Die hebben gewezen op het failliet van de grote verhalen, waarmee gezegd wil zijn dat al wat bereikt is op het gebied

van vrije markt, emancipatie en beschaving teniet wordt gedaan door de hoge tol van gigantische milieuproblemen, de ongeken-de kloof tussen arm

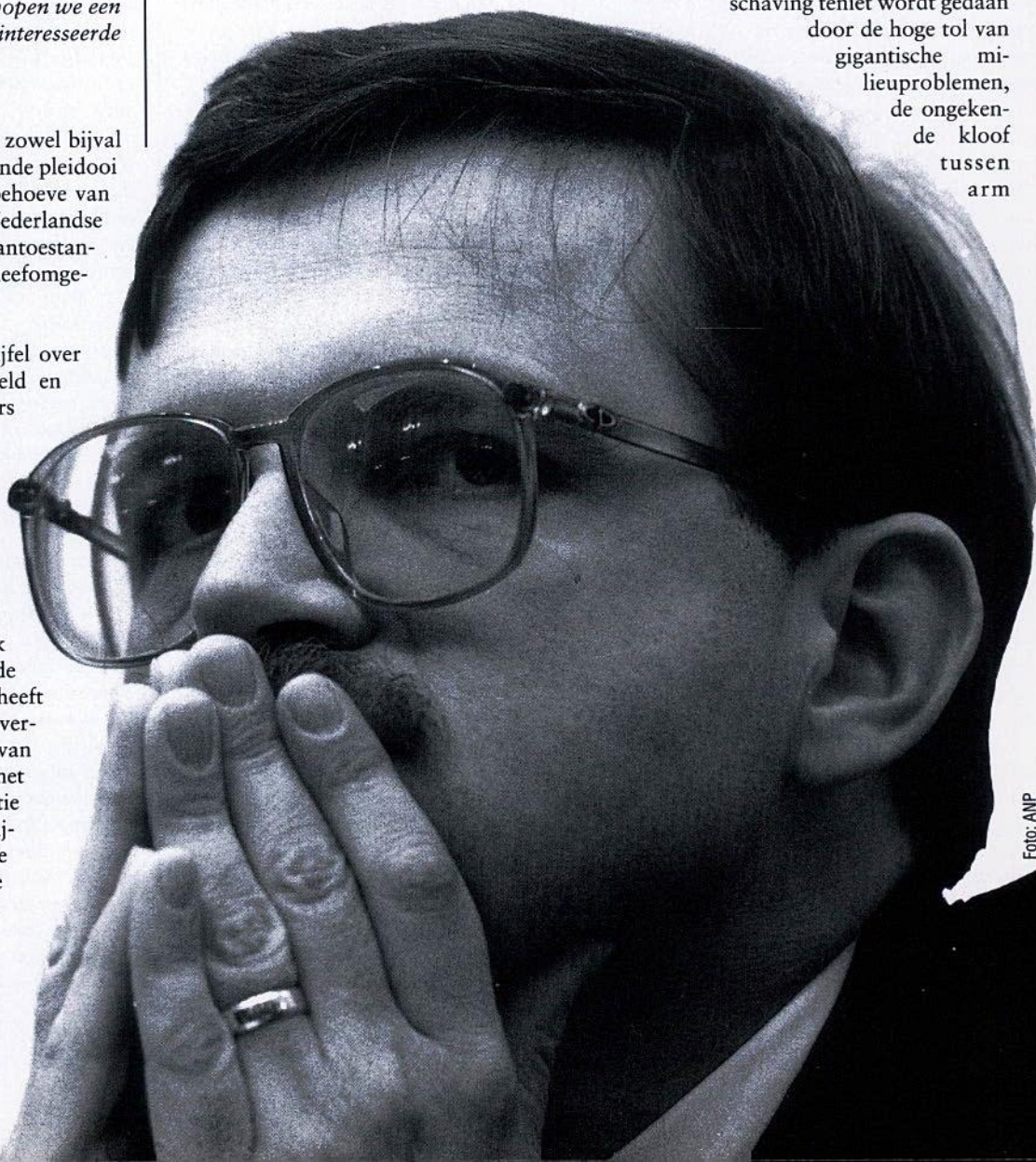

Foto: ANP

en rijk, en, in het welvarende deel van de wereld, stijgende zelfdodingscijfers, zich uitbreidende verslavingen, een gestadig toenemend beroep op psychotherapeutische hulp en een algehele verruiming van maatschappelijke omgangsvormen.

Pogingen om hieraan het hoofd te bieden zoals o.a. de minister deze voorstelt, zijn volgens Kunneman tot mislukken gedoemd omdat ze gebaseerd zijn op te simpele voorstellingen van de zeer ingewikkelde werkelijkheid om ons heen. In plaats van 'complexiteits-reductie' bepleit hij 'complexiteits-vergroting'. Dat schept ruimte voor praktische leerprocessen die volgens hem nodig zijn om 'wissels' te kunnen trekken in het moderniseringsproces.

De rede van Harry Kunneman inspireerde Paul Cliteur, voorzitter van het Humanistisch Studiecencentrum Nederland, tot een aantal kritische overpeinzingen (zie

onder). Deze sluiten aan bij de krachtige stellingen die hij inneemt in zijn bijdrage in het boek 'Burgerschap, levensbeschouwing en criminaliteit'. Eindigt dat opstel met de conclusie: "ten aanzien van de beoordeling van normatieve vragen zijn we allemaal even veel of weinig gekwalificeerd". Hij hekelt de maatschappelijke analyses van veel moderne criminologen die niet alleen ertoe neigen de verschijnselen van geweld, onveiligheid en andere vormen van sociale verloedering te relativiseren, maar bovendien suggereren het patent omtrent de waarheid in deze te bezitten. Veelal nemen zij het op voor de delinquent die als 'slachtoffer' van de onderdrukkende maatschappij met begrip tegemoet moet worden getreden.

Een interessante bijdrage aan het symposium leverde tenslotte Gerrit Jan Wolffensperger, Tweede kamerlid voor D66. Hij bracht, in reactie op de rede van

de minister, vooral kritiek naar voren op de overheid die vervreemd zou zijn van de burgers: "Burgerschap zou moeten leiden tot loyaliteit jegens een gemeenschap, gebaseerd op het belang dat men bij die gemeenschap heeft. Maar als iemand noch die gemeenschap, noch dat belang voor ogen staat, kun je die loyaliteit moeilijk verwachten. (...) Voor de moderne Nederlander is de existentiële vraag naar burgerschap niet: 'wil ik burger zijn', nee, zijn existentiële vraag is: 'waarvan ben ik eigenlijk burger?'". Moraliseren helpt niet, vindt Gerrit Jan Wolffensperger. Hij gelooft daarentegen wel in een overheid die de burger aanspreekt 'op het eigenbelang dat hij heeft bij instandhouding van de gemeenschap waarvan hij deel uitmaakt. Dat zal op vele manieren moeten gebeuren, maar ook ik ben er van overtuigd dat daarin voor het onderwijs een grote rol is weggelegd'.

CRIMINALITEIT EN LEVENSBESCHOUWING: WAAR STAAN WIJ?

Overpeinzing tijdens de rede van de minister.

De vraag of levensbeschouwelijke organisaties een taak hebben ten aanzien van criminaliteitspreventie voelt in eerste instantie wat ongemakkelijk. Moraliseren, dat is toch iets voor 'hen', voor de kerken? Dat doen 'wij', tegenstanders van de fatsoensrakkerij toch niet? En wij weten toch dat er niet zoiets is als 'de moraal'? Moralen, zijn er; pluralisme luidt ons devies. Een heel legertje Franse filosofen staat klaar om ons in die overtuiging te bevestigen. De grote unificerende zingevingssystemen zijn 'uit'; het einde van de grote verhalen. En toch...

Overpeinzing tijdens de rede van Kunneman.

Wat ik uit de boeiende lezing van Kunneman overhoudt is dat Lyotard en Habermas niet het perspectief kunnen bieden waarmee het humanisme de 21ste eeuw in kan gaan. Een paar redenen daarvoor had ik overigens al: 1. Het einde van het verhaal van de markt? Sinds het vallen van de Berlijnse muur is het verhaal van de markt nog nooit zo vaak verteld als tegenwoordig. Lezen de Franse filosofen en hun Nederlandse volgelingen de krant niet? 2. Het einde van de emancipatie? Is het de Franse filosofen onbekend dat nog nooit zoveel emancipatiebewegingen hebben gefunctioneerd als tegenwoordig (terecht door Greetje den Ouden opgemerkt)? 3. Het einde van de beschaving? Hoe kan ik als humanist ooit geloven in het eind van de beschaving?

Tijdens deze bijeenkomst komen daar nog een paar bezwaren bij. Is communicatie individualisering niet zelf een groot verhaal (Thoenes)? En als dat niet zo mocht zijn, wat is het dan eigenlijk

wel (Laeyendecker)?

Lyotard zou men misschien de door de recente geschiedenis best weerlegde filosoof kunnen noemen, terwijl Clio haar protégé Fukuyama goedgegunst heeft behandeld.

De Franse post-moderne tijdsdiagnose is bepaald niet overtuigend. Er is geen sprake van een crisis (terecht door Erik de Gier naar voren gebracht). Ik stel het ietsje scherper: de doodsdriftige beschouwingen van Martin Heidegger zijn misschien wel representatief voor wat er leeft op de terrasjes van Quartier Latin, maar dat zijn zij niet voor wat de meeste mensen denken. Voor het merendeel van de mensen geldt misschien dat de optimistische Toon Hermans hun stemming heel wat beter tot uitdrukking brengt dan Nietzsche of Derrida. En gelukkig maar; stel je eens voor wat er met de wereld zou gebeuren wanneer mensen werkelijk serieus geloofden in wat Heidegger, Nietzsche, Lyotard en al die andere minder vrolijke filosofen hen voorhouden. Dat zou inderdaad een echte crisis teweeg brengen, zo niet het einde van de westerse beschaving.

Mijmeringen tijdens het middagedeelte

De taak van de humanist kan niet zijn dat wij in het debat over burgerschap, levensbeschouwing en criminaliteit niet meer te bieden hebben dan het problematiseren van de vraag of levenshouding en criminaliteit wel wat met elkaar te maken hebben onder referentie naar allerlei ondergangsfilosofen. Want dat is gemakkelijk genoeg. Is er wel één moraal? Kan men moraal in de zin van een publiek ethos wel stimuleren? Onttrekt zich dat niet geheel aan onze bestuursmogelijk-

heden en wel helemaal aan die van de overheid? Is het bovendien niet zeer gevaarlijk? Ja, zo kan men nog heel wat vragen opwerpen, maar vragen opwerpen alleen (hoe nuttig ook als voorwerk voor het presenteren van een eigen oplossing) is nog geen constructieve bijdrage aan het debat.

Maar waar ligt die taak van de humanist dan wel? Misschien dat we onderzoeken welk gedrag strafbaar gedrag moet zijn en welk gedrag niet. Dat we scherp onderscheid maken tussen die delen van het Wetboek van Strafrecht die over euthanasie, abortus en godslastering gaan en die delen die over moord en doodslag handelen. We moeten scherp gaan onderzoeken waar relativisering op zijn plaats is en waar een categorische afwijzing van storend tot weersprekend sociaal gedrag een passende reactie vormt.

De humanist dient voor twee dingen te waken. Ten eerste voor ongekwalificeerd relativisme: de houding van de criminologen uit de jaren zestig (diefstal is geen diefstal, dat noemen we alleen maar zo; en wie zijn wij dat we dat zo mogen benoemen?; en zijn het niet de machtigen die benoemen? - dat soort beschouwingen). En ten tweede voor ongekwalificeerd moralisme: de houding van diegenen die een relatie zien tussen gestolen fietsen en het verdwijnen van het bidden voor het aan tafel gaan. We moeten weer 'rechts' leren worden wanneer het om moord en doodslag gaat en 'links' wanneer het om godslastering gaat. Raymond Aron zei het al: alleen links of rechts zijn, is half verlamd zijn.

Paul Cliteur

Daarmee sloot hij perfect aan bij het pleidooi van prof. dr Rob Tielman die in het boek de overheid aanspreekt op 'haar voorwaardenscheppende rol bij de ethische vorming van toekomstige generaties'.

Uitsluitend mannen voerden het (hoogste) woord op het symposium 'Burgerschap en levensbeschouwing'. Eén van de weinige vrouwen in de zaal was Greetje den Ouden-Dekkers, voorzitter van de Emancipatieraad en lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond. Haar reactie volgt hier.

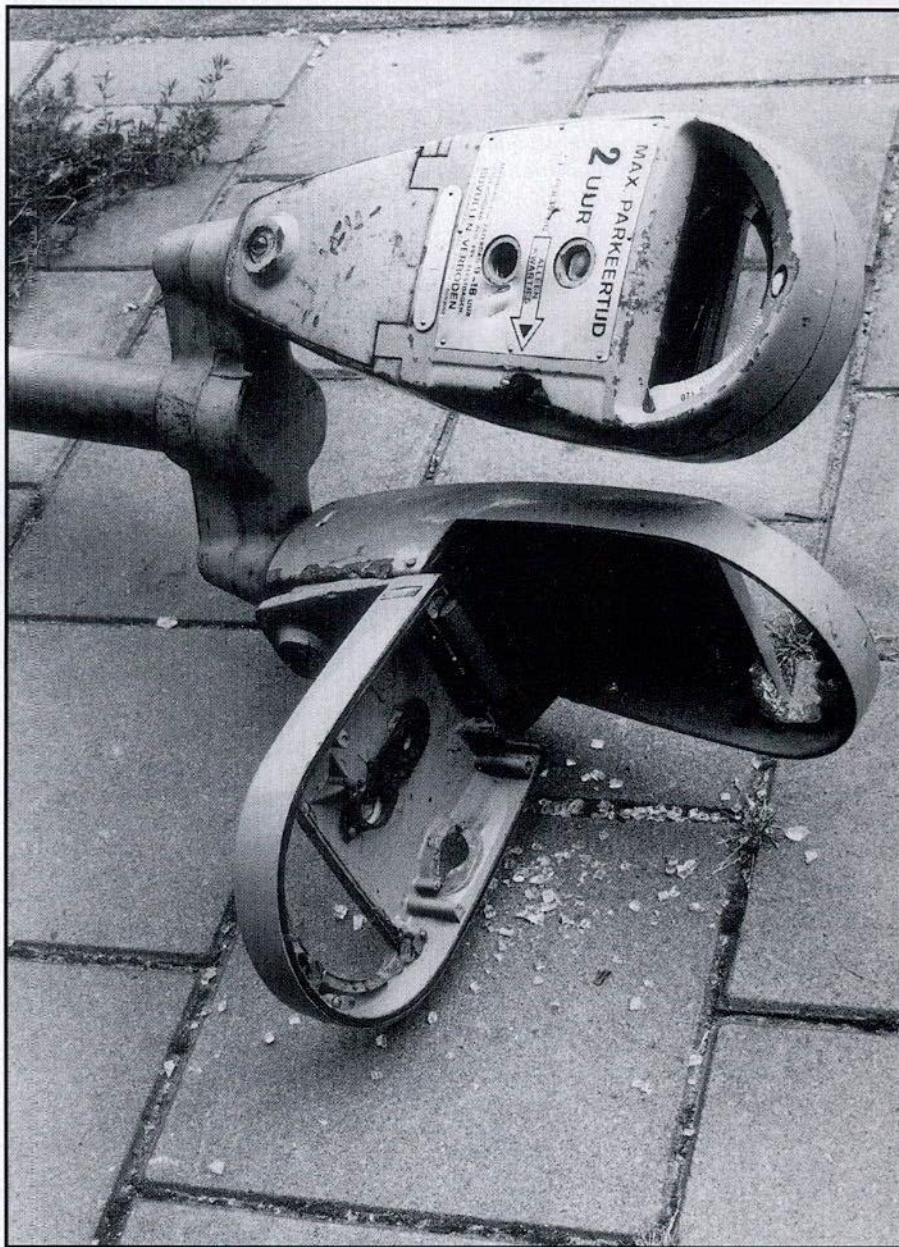
Een publiek debat over de kwaliteit van de samenleving, over de verloedering van het publieke domein; dat zou een antwoord moeten geven op de vraagstukken van de huidige samenleving, die, als altijd, gevormd wordt door burgers in hun onderlinge verhoudingen en in hun wisselwerking met het publieke gezag en diens organen.

Het gesprek is ingezet op de premisse van een verslechtering van de situatie. Nu is het altijd de vraag of vormen van menselijke ontwikkeling ook daadwerkelijk vooruitgang betekenen. Het antwoord daarop hangt af van vooronderstellingen over goed en slecht, over absolute waarheden, die als ordeningsprincipe gehanteerd worden. Het is echter evenzeer de vraag of maatschappelijke veranderingen, die een eind maken aan de machtsposities van traditionele maatschappelijke instituties, altijd en verslechtering betekenen. Slechts één ding staat vast: de menselijke ontwikkeling gaat voort, dus treden er veranderingen op in opvattingen over de relatiepatronen van burgers en in die patronen zelf. Wij beoordelen die veranderingen op grond van de beelden die wij hebben over heden en verleden; de synthese daarvan vormt het beeld van de toekomst. Dat proces van beeldvorming kent elk mens individueel, het vormt ook onderdeel van de activiteiten van maatschappelijke en levensbeschouwelijke organisaties. Hoe sterker de beelden worden verabsoluteerd, hoe steviger zij de basis vormen voor de ontwikkeling van normen- en waardenpatronen, voor opvattingen over goed en slecht. En hoe minder zij een kritische beoordeling gedogen. Vanuit de opvatting dat maatschappelijke ontwikkeling een dynamisch proces is dat door verstarde beeldvorming wordt geremd, huldig ik het standpunt dat - wil de beeldvorming met de uit haar voortvloeiende normen en waarden niet repressief worden - zij zo niet veranderd dan toch gerelativeerd dient te worden. Ter Braak zei het in zijn 'Carnaval der Burgers' zo treffend: 'Onze beelden en begrippen hebben geen andere zin, dan deze, dat zij mogelijkheden verheerlijken en gevaren vertolken.....ieder beeld, ieder begrip bergt de mogelijkheid

BURGERSCHAP, WAT IS DAT EIGENLIJK?

In vijf studiegroepen werkt de Adviesgroep Bezinning van het Humanistisch Verbond aan de ontwikkeling van een humanistische visie op actuele thema's die het snijpunt van individuele vrijheid en maatschappelijke verantwoordelijkheid raken: milieu, marginaliteit, de zorgsector, onderwijs, opvoeding en de vorming van publieke opinies, en burgerschap in het nieuwe Europa. Het begrip burgerschap staat daarbij centraal en is in het werkplan van de adviesgroep in oriënterende zin onderzocht. De volgende passage uit het werkplan geeft een indruk wat onder het begrip 'burgerschap' wordt verstaan:

'Het begrip burgerschap verwijst naar een mentaliteit welke zich richt op een voor allen menswaardige, democratische en tevens tot op zekere hoogte maakbare samenleving. Het benadert het individu als deelgenoot aan de samenleving in relatie tot anderen. Het mensbeeld dat eraan ten grondslag ligt ziet het individu heel wezenlijk als een gemeenschapswezen dat daarom het best tot zijn recht kan komen en als mens erkenning kan vinden in relatie tot anderen. Burgerschap, in deze zin opgevat, voegt een rijke dimensie toe aan het voor humanisten centrale begrip zelfbeschikking door er nadrukkelijk de component van het mede-burger zijn aan te hechten. In leefstijl-termen uitgedrukt verwijst het begrip burgerschap naar een 'hoofd'- en 'hart'-ervaring.'

Kan een nieuw soort burger de verloedering van de samenleving stoppen?

in zich door anderen te worden begrepen of te worden genomen, maar het is tegelijkertijd gevaarlijk, omdat het alle misverstand en alle traditie herbergt.'

Wie de ontzuiling aanwijst als oorzaak van de verloedering van het publieke domein - zoals Minister Hirsch Ballin bij de opening van het symposium over Burgerschap en Levensbeschouwing - en daarvoor het beeld aanvoert van Nederland dertig jaar geleden, als toonbeeld (sic) van burgerlijke ordentelijkheid en tucht, wenst in feite niets anders dan herstel van het morele dirigisme zoals de toenmalige kerkelijke instituties en hun aanverwante organisaties dat hanteerden. Een moreel dirigisme dat zijn basis vond in verabsoluteerden waarheden, ontleend aan de irrationele autoriteit van de godsdienst: de universele waarheden zijn bekend, de kerk kent die en heeft de taak de mensen daarin op te voeden. Een gedachtengang die men ook terugvindt in de recente Encycliek Centesimus Annus, die graag de waarheid van de katholieke kerk als universaliteit herstelt.

Men gaat dan wel voorbij aan het onderdrukkende karakter van dat moreel dirigisme - ook een vorm van vergruizende moraal - waarvan ij ons in de achterliggende jaren nu juist hebben bevrijd. Ik noem slechts de veranderde opvattingen over homosexualiteit, de positie van de vrouw en de ontwikkeling van representatief burgerschap naar een participerend burgerschap. Het 'eert hen die boven u gesteld zijn', is, (en ik vind dat winst) gerelativeerd tot de opvatting dat gezag dat zich op overtuigende wijze legitimeert, het waard is vrijwillig aanvaard te worden. Burgers hebben recht op die legitimatie van het gezag en de gezagsuitoefening. Het zo kostbare goed van de vrijheid van meningsuiting en meningsvorming is daarbij in het geding.

Men gaat bovendien voorbij aan mogelijke andere oorzaken voor de verloedering van het publieke domein. Een op zich gelegitimeerde, maar door de staat ver doorgevoerde materiële nivellering heeft onherroepelijk een sociale, culturele en morele nivellering als keerzijde. Dit op grond van het onbedoelde, maar wel gehanteerde adagium: wat anderen meer hebben dan ik, bezitten zij ten onrechte en dus hoef ik die nader, noch diens bezit, noch de wijze waarop hij leeft en werkt, te respecteren.

Bezinning op de zin van het menselijk bestaan is in eerste instantie een strikt persoonlijke aangelegenheid. Vandaar uit ontwikkelt men normen en waarden en

zoekt men aansluiting bij geestverwanten. Het individuele afwegingsproces blijft echter onverminderd gelden, want met Ter Braak zeg ik: " 'Wij' vervalst de wereld, omdat burgers burgers willen annexeren; de leuzen waarmee de massa's worden bedweld zijn 'vals', want woorden hebben de kracht van vuurwapens en de botheid van vuistslagen'. Maar evenzeer geldt zijn vraag; 'Wat zijn de grenzen die de massa boeien, wanneer de massa haar eigen grenzen niet lef heeft?' Daarin ligt het spanningsveld van individualiteit en collectiviteit.

Het Verlichtingsdenken heeft het individu bevrijd uit dogma's over kerk en vorst en de ontwikkeling van een kritische geest mogelijk gemaakt die weigert zonder eigen toetsing ideologieën te aanvaarden. Hoe heilig, hoe traditioneel zij ook zijn; het heeft ons de noodzaak van emancipatie van achtergestelden op basis van het recht gebracht het heeft ons de zo waardevolle erkenning van ontplooiing en pluriformiteit gegeven. Die verworvenheden hebben het begrip 'rechtvaardigheid' van zijn absolutisme ontdaan en strafrecht op menselijke maat mogelijk gemaakt. Dat maakt de rechtspleging er niet gemakkelijker op; het verhoogt wel de kwaliteit van de rechtsstaat in rechtsfilosofische zin. Het tekort aan instrumenten om onvermijdelijke straffen ook daadwerkelijk uit te voeren, vormt minstens één van de oorzaken van de verloedering van het publieke domein.

Met bestraffende vinger wordt voorts gewezen naar de opvoeders, de ouders van jonge kinderen dus. Nu is de opvoeding voor het overgrote deel in handen van vrouwen, dus wordt dit pakket schuld direct maar weer op hun schouders gelegd. Na decennia lang gebukt te zijn gegaan onder Freud's opvatting dat moeders de oorzaak zijn van de psychische ongezondheid van hun kinderen, mogen vrouwen aan het eind van deze

eeuw weer op andere gronden de last dragen van de ontsporingen van de jonge generatie. Wil men soms een eind maken aan de vrouwen-emancipatie, omdat thuiszittende vrouwen zo gemakkelijk zijn? Dan wil men toch achteruit de toekomst in?

Waarom spreekt men niet van de ontwrichtende werking van gedwongen werkloosheid ten gevolge van de massaontslagen in de jaren die achter ons liggen? Welke positieve werking gaat er uit van het beeld van een ontslagen vader, die na jaren van hard werken bij bijv. de scheepsbouw naar huis wordt gestuurd, omdat de herstructurering van de economie dat nu eenmaal vraagt en overheid, werkgevers- en werknemersorganisaties zich ten onrechte bedienen van het kader van de WAO om de materiële gevolgen te verzachten? De overheid en haar publieke organen hebben te vaak zelf gehandeld vanuit en beperkt normbesef.

Wetgeving die zich qua normstelling te ver verwijderd van de maatschappelijke ontwikkelingen, wordt in feite repressief en draagt niet bij aan de ontwikkeling van burgerzin en vrijwillig aanvaard normbesef. Dat uit zich in de vriendelijke vorm van non-conformisme en in de grimmige vorm van criminaliteit. Daar helpt geen levensbeschouwelijke organisatie, geen kerk aan. Voor die ontwikkeling mag men echter het Verlichtingsdenken niet verantwoordelijk stellen, kan me geen restauratie van de verbanden van het verleden verlangen, mag de overheid aan levensbeschouwelijke organisaties niet vragen om institutionalisering van een haar welgevallige moraal. Laten wij toch het kind van de Verlichting niet wegspoelen met het troebele badwater van restauratie en conservatisme.

Het symposium 'Burgerschap en levensbeschouwing' gaf een goede aanzet tot verdere bezinning op de waarden en normen die te maken hebben met de hedendaagse beleving van het burgerschap. Actuele verschijningsvormen van criminaliteit en vreemdelingenhaat cq -angst zullen in het publieke debat hierover zich ongetwijfeld op de voorgrond dringen. Wellicht komen de geruchtmakende inzichten van de inmiddels wereldbekende Francis Fukuyama over 'Het Einde van de Geschiedenis en de Laatste Mens' daarbij dan nog van pas. Met name zijn van Plato afgeleide opvattingen over de 'thymos' maken duidelijk hoezeer naast materiële en rationele karaktertrekken de geestelijke behoefte aan erkenning gewoon wezenlijk is voor mensen.

Burgerschap, levensbeschouwing en criminaliteit', door P.B. Cliteur, P.A. van Gennip, L.Laeyendecker (red). Amersfoort/Leeuven, De Horstink 1991. 352 pagina's. Prijs: f 49,- ISBN 9052563677

RADIO

De Verbeelding

Zondag, 9.03-9.30 uur,
Radio 1

In het literaire zondagochtendprogramma onder meer de volgende onderwerpen:

5 april: De theatervoorstelling Molly Bloom die Theo Pont maakte op basis van James Joyce's klassieker 'Ulysses'

12 april: Portret van de Franse poët pur sang Charles Baudelaire **19 april:** Interview met Carl Friedman, schrijfster van 'Tralievader'

Het Voordeel van de Twijfel

Maandag, 12.05-13.00 u, Radio 5

Het maandagmiddagprogramma kent ook in april weer een aantal bijzondere documentaires. Op **6 en 13 april** de eerste twee programma's in een reeks met als titel 'De Steen in de Vijver'. Uitgangspunt van deze serie - waarvan in de loop van het jaar nog meer afleveringen volgen - is de vraag wat er met het leven van een mens of van een groep mensen gebeurt wanneer een ingrijpende gebeurtenis plaats heeft. De hoofdpersoon kan slachtoffer zijn van de steen die 'in zijn vijver wordt gegooid', maar hij kan de steen ook zelf in een vijver gooien.

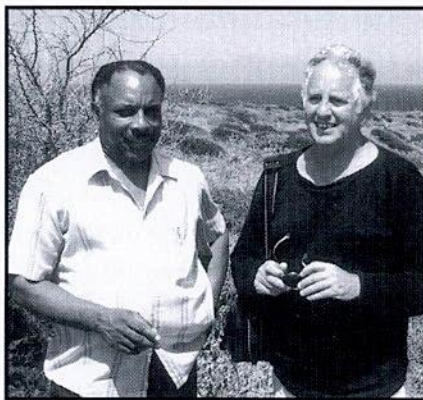
Op **6 april** april het verslag van 41-jarige man, echtgenoot, vader en hemofiliepatiënt, die niet lang geleden te horen heeft gekregen dat hij Aids heeft. Hoe groot zijn de kringen in de vijver in het zicht van een naderende dood? En op **13 april** het portret van een voormalig Oostduitse intellectueel die na de hereniging van de twee Duitslanden zitting nam in de Bondsdag en dat vijandige klimaat (hij werd letterlijk uitgeoeld) zo slecht verdroeg dat hij zelfmoord pleegde.

Na die twee stenen op **20 april** een portret van J.B. Broeks en op **27 april** Het Sprookje van de laatste Gedachte. Vorig jaar verscheen in een Nederlandse vertaling een poëtisch en tevens gruwelijk verhaal (van de Duits-joodse schrijver Edgar Hilsenrath) over de eeuwenoude cultuur van de Armeniërs en over de gebeurtenissen die leidden tot de totale vernietiging ervan in de Eerste Wereldoorlog.

TELEVISIE

In april is op de televisie een gezonde hoeveelheid programma's van het Humanistisch Verbond te zien. Behalve vier nieuwe afleveringen van het goed aangeslagen Droom en Daad (**iedere maandag van 20.50-21.25 uur**) is dat allereerst het laatste programma in de serie Kosjmar. Programmamaker Stan van Houcke verbleef in oktober en november vorig jaar in Moskou om er de diepere oorzaken te achterhalen van de ontreding in Rusland na het uiteenvallen van het Sovjetrijk. Van de bijzonder sombere voorspellingen die toen gedaan werden, zijn er inmiddels al enkele uitgekomen. Wie wil weten wat de toekomst in petto heeft, kijkt daarom **zondag 12 april om 23.00-23.45 uur** naar Kosjmar.

De komende maanden zullen vier portretten van internationaal vooraanstaande humanisten worden uitgezonden. De eerste is Frank Martinus Arion. Het omslagverhaal van deze Humanist is aan hem gewijd en kwam tot stand in samenhang met de documentaire van Charles Leeuwenkamp over de Antilliaanse schrijver. Uitzending is op **zaterdag 18 april om 21.15 - 21.55 uur**. Voor een tweetal andere programma's graag uw bijzondere aandacht.

Frank Martinus Arion met programmamaker Charles Leeuwenkamp

Act of love

Zondag 5 april, 23.05 - 23.50 uur,
Nederland 3

Programma van Karin Junger over de complexe en delicate aspecten van vrouwenbesnijdenis in West-Europa. Vrouwenbesnijdenis is een voor westerse landen onbekend en als gruwelijk beoordeeld gebruik dat in Afrika in meer dan twintig landen wordt gepraktiseerd. Door de groeiende stroom migranten en vluchtelingen komt het nu ook steeds vaker in Westeuropese landen voor. Vrouwenbesnijdenis is daarmee een dramatische illustratie van de botsing van twee culturen. Hoe moet onze, westerse samenleving reageren? Moeten wij het

gebruik, tolerant en respectvol als we willen zijn, eerbiedigen? Of is er bij vrouwenbesnijdenis sprake van zo'n schending van fundamentele en universele rechten dat we niet anders kunnen dan het verbieden?

Het programma schetst ook de situatie in Frankrijk en Engeland. Twee landen waar het beleid en de wetgeving verder zijn en waar men al een gecompliceerde en netelige discussie - de begrippen discriminatie en westerse superioriteit liggen voortdurend op de loer - achter de rug heeft. Hoe groot het taboe is dat op dit onderwerp rust, blijkt uit het feit dat het zelfs de volledig uit vrouwen bestaande filmploeg maar heel moeilijk lukte om Somalische vrouwen erover te spreken.

Face Value

Zondag 19 april, 22.05-0.05 uur

"In Face Value draait alles om het gezicht en het zien: het verlangen zich te laten zien, angst om gezien te worden, de onmogelijkheid zichzelf te zien, de angst en het verlangen anderen te zien. En binnen dat thema van het zien: de verwarde strijd om de identiteit, de meedogenloze strijd om het territorium, de grote stromen van liefde en dood." Aldus cineast Johan van der Keuken. Toen Europa op haar grondvesten schudde en minstens de helft ervan op zoek ging naar een nieuwe identiteit, maakte Van der Keuken, als altijd samen met zijn vrouw Nosh van der Lely, een reis die hem voerde naar Londen, Marseille, Praag en verschillende plaatsen in Duitsland en Nederland. Hij filmde er mensen en gebeurtenissen, met als uitdaging om zijn verhaal te vertellen in zo goed als alleen maar close-ups. Het resultaat: een prachtige documentaire, geconstrueerd uit tachtig vaak associatief verbonden scènes, portretten en situaties.

Face Value werd op de afgelopen Nederlandse Filmda-

gen bekroond met het Gouden Kalf voor de beste documentaire en met de prijs van de kritiek voor de beste film van 1991. De HOS zendt de film samen met Ikon en RVU uit op eerste paasdag.

Nadere informatie: Postbus 135
1200 AC Hilversum 035 - 284689

De overstap van Peter Raggers naar de dovenwereld

ALS DOVE ZIE JE VAAK WAT NIET WORDT GEZEGD

Peter Raggers zal binnen niet al te lange tijd niet meer kunnen horen. Hij wordt doof. Zijn werk als humanistisch geestelijk raadsman in de horende wereld wordt steeds moeilijker. Hij moet omschakelen, zoeken naar nieuwe wegen.

Hij ziet het als een uitdaging, als een avontuur om ermee te leren leven. Schaft een teksttelefoon voor doven aan, leert gebarentaal, wordt bestuurslid van de Vereniging Plotsdoven.

En ontdekt dat de dovenwereld helemaal niet zo'n dove wereld is. Hoe verwerkt hij de schok en maakt hij de overstap?

"Hoe zullen we communiceren?", vraag ik hem. "Als je gebaren gebruikt, is het voor mij wel gemakkelijker te volgen," zegt hij, "dan kan ik liplezen met ondersteuning van de gebaren." Ik heb een cassette recorder meegenomen, zodat ik hem kan aankijken tijdens het interview. Voor mensen die niet of nauwelijks horen, is niet-aankijken hetzelfde als niet-luisteren. Helaas ben ik de standaard voor de microfoon vergeten. Dat wordt dus gebaren met één hand. Ik gebruik een gebaarsysteem en geen Nederlandse Gebarentaal (NGT). Een gebaarsysteem wordt ook wel 'Nederlands ondersteund met gebaren' genoemd. Ik spreek dus gewoon Nederlandse volzinnen uit en maak daar gebaren bij. Heel vermoeiend, je gebruikt eigenlijk twee talen tegelijk. Ik ben er ook niet zo goed in. Maar voor Peter Raggers is Nederlandse Gebarentaal niet goed te

volgen omdat die taal een eigen grammatica heeft. Zijn moedertaal is het Nederlands. Hij heeft wel al twee gebarencursussen gevolgd maar dat is onvoldoende om in Nederlandse Gebarentaal te kunnen communiceren. Na vierentwintig lessen Russisch spreek je immers ook nog geen vloeiend Russisch.

In het begin van het gesprek gebruik ik nog mijn stem, later laat ik die ook af en toe weg. Zijn stem draagt nog nauwelijks de sporen van de plotselinge doofheid. Door deze combinatie van spraak, spraakafzien en gebaren verstaan we elkaar uitstekend.

Het werk van Peter Raggers in de Wielborgh, een humanistisch verzorgingshuis in Dordrecht, bestaat vooral uit het luisteren naar bewoners die over hun pro-

door Mieke Julien

foto's Chris Pennarts

blemen willen praten. Dat kunnen vragen zijn over leven en dood, eenzaamheid en moeilijkheden met familie, bij echtparen ook relationele problemen. Meestal voert hij individuele gesprekken, maar hij leidt ook gespreksgroepen. Verder praat hij veel met personeelsleden over zaken die hebben te maken met de bewoners of henzelf. Hij probeert in die contacten de

weer zou terugkeren. De operatie mislukte en het gehoor was slechter geworden. Dus een nieuwe operatie, weer slechter. En na de derde mislukte operatie had dat ik nog maar 45% gehoor. Een jaar later begon mijn linkeroor. Ook dat werd geopereerd. Weer hetzelfde verhaal. Bij de derde operatie viel zelfs m'n gehele gehoor weg. Dat is nu 23 jaar geleden. Ik

en die kon ik niet oppikken. Men is van mij gewend dat ik snel reageer, maar ik moest bijna de hele vergadering mijn mond houden omdat ik al mijn energie nodig had om de signalen die ik binnen kreeg te vertalen naar woorden. Als ik eindelijk mijn antwoord klaar had, was men al weer met een ander onderwerp bezig.

bedrijfsmatigheid zoveel mogelijk te drukken en de medische zorg menselijker te maken.

Verder is hij adviserend lid van het managementteam. Hij werkt er nu ruim veertien jaar. Tot voor twee jaar ook nog als raadsman in een ziekenhuis. Maar daar is hij mee gestopt. "In een kleine setting was praten nog wel mogelijk, maar zodra je op een zaal komt in kritische situaties en je mag geen woord missen, is het niet meer te doen. Ik heb toen ontslag genomen."

Wanneer begonnen de problemen met je gehoor?

"Op mijn negentiende werd duidelijk dat ik slechthorend was. In mijn rechteroor zat nog een gehoor van ruim 75%. Dat oor is toen geopereerd om de gehoorbeentjes te vervangen, zodat mijn gehoor

besepte toen niet dat ik aan het linkeroor plotsdoof was geworden. Ik kende dat begrip helemaal niet. Ik hoorde nog wel geluid maar ik kon geen woorden, geen taal meer verstaan. In mijn rechteroor zat nog voldoende gehoor om met een goed hoortoestel gesprekken te kunnen voeren en om, ondersteund door spraakafzien, ook vergaderingen te kunnen volgen."

Al die jaren heb je dus gewoon in een horende cultuur gewerkt. Dan ineens richt je je op de dovencultuur en de gebarentaal. Hoe kwam dat?

"April vorig jaar verminderde het gehoor in mijn rechteroor plotseling. Toen merkte ik dat ik bepaalde signalen niet meer opving. Vergaderingen waren heel moeilijk te volgen. We zijn hier op de Wielborgh bezig om een nieuw beleid te formuleren. Daar horen nieuwe woorden bij

Ik heb direct m'n gehoor laten meten. Ik hoorde nog maar 24%. En de prognose was dat de komende jaren naar nul zal teruglopen. Dat gaat geleidelijk, maar het is natuurlijk toch een soort tijdbom. Want als ik eens flink verkouden word of een stevige griep krijg, kan mijn gehoor ook plotseling weg zijn.

Het betekende dat ik die vergaderingen in wezen niet meer kan volgen. Ik zat in drie grote projectgroepen, nu nog in een-tje. Drie kon niet meer. Het vroeg zoveel energie dat ik elke avond thuis alleen nog maar op de bank kon liggen en een heel weekend nodig had om weer bij te komen, alleen om die dertig uur te kunnen volmaken."

Hoe heb je zo snel kunnen omschakelen?

"Ik maak mee dat mensen in vergelijkbare situaties in een hoek komen te zitten en

daar alleen nog met de allergrootste moeite uit zijn te krijgen. De enorme klap die je krijgt als je wordt afgesneden van communicatie is traumatisch. De omgeving reageert wantrouwend. Gisteren kon je nog horen en vandaag niet meer? Ongeloofwaardig! Veel plotsdoven kunnen en willen hun doofheid dan ook niet echt accepteren.

Mijn levensinstelling is om als het iets minder gaat, naar nieuwe wegen te zoeken. Dit was ook een uitdaging. Het heeft er natuurlijk wel mee te maken dat ik al van jongs af slechthorend ben geweest. Daar was ik me niet zo bewust van, omdat ik andere middelen had om me te uiten. Ik heb zelfs meerdere malen gezegd dat slechthorendheid een voordeel is voor humanistisch raadslieden, want er komt een ander zintuig bij. Je gaat zien wat niet gezegd wordt en dat is vooral in de begeleiding, voor je empathisch vermogen een belangrijk instrument. Zo heb ik heel wat gesprekken meegemaakt waar inhoudelijk, in taal niets gezegd werd, maar nonverbaal heel veel werd verteld. En dat pak je op.

Ik ervaar hetgeen me overkomt ook als rijkdom die ik naar mezelf kan gebruiken. Ik ben niet iemand die gaat zitten denken van :oh, wat overkomt me nu. Ik doe. En aan de hand daarvan kijk ik verder.

Eerst heb ik een strategisch plan gemaakt. Ik had de boodschap gekregen dat ik binnen twee jaar helemaal doof zou zijn. Dat ik niet meer als horende in een horende wereld zou kunnen functioneren. Ik heb toen een plan opgezet voor wat ik wil, wat daarvoor noodzakelijk is en hoe ik dat bereik. Ik wil in de toekomst mijn eigen werk blijven doen als humanistisch raadsman en daarnaast zou ik in de beleidsrichting willen werken.

Er zijn dus twee mogelijkheden. Toen ging ik na wat ik daarvoor nodig had. In de eerste plaats communicatie-mogelijkheden. Er werd toen net hier in Dordrecht een gebarencursus aangeboden en 's avonds was ik ingeschreven! Een samenloop van omstandigheden. Dat was de basis gebarencursus van twaalf weken, een avond in de week. Daarna heb ik de cursus voor gevorderden gevolgd.

Daarnaast wilde ik ook weten in wat voor wereld ik terecht zou komen. Dus ben ik alles gaan lezen wat er maar in Nederland op dat gebied te krijgen is. Alle informatie die ik belangrijk vond, stopte ik in de computer. Dat was mijn manier van verwerken. Via de lectuur kreeg ik althans theoretisch inzicht in wat doofheid is en wat de dovenwereld voorstelt.

Ik had bepaald dat ik tot de zomervakantie de lectuur zou bestuderen en daarna contact zou zoeken met organisaties, die mij in de toekomst van dienst kunnen

'Ik ontdekte dat de dovenwereld helemaal niet zo'n dove wereld is. Er is veel mogelijk en er gebeurt van alles. Het is alleen niet hoorbaar'.

zijn, van informatie kunnen voorzien en eventueel aan werk kunnen helpen. Van een instantie kreeg ik het adres van de Vereniging Plotsdoven en binnen twee dagen zat ik daar in het bestuur!"

Je verwerkt blijkbaar door te doen.

"Ja, maar ik mag van mezelf ook zielig zijn en me beroerd voelen. Dat is uiteraard gebeurd en dat probeer ik niet opzij te schuiven: laat maar zo zijn, huil maar als je huilen moet."

Om terug te komen op dat strategisch plan: ik heb het opgedeeld in fases om dáár uit te komen waar ik wil uitkomen. Niet te vlug. Het lijkt me niet zo moeilijk om snel ergens een andere baan te krijgen, maar je moet er ook wat mee kunnen. Ik wil niet maatschappelijk werk gaan doen in de dovenwereld, terwijl ik de communicatie niet voldoende beheers."

Laatst zag ik een advertentie voor een maatschappelijk werkende op een dove-

Je werkt het dus niet weg, maar verwerkt het, letterlijk en figuurlijk.

"Precies. En één van de goede manieren is dus informatie inwinnen. Hoe meer informatie je krijgt, hoe minder erg de situatie wordt. Je constateert dan dat er nog een heleboel dingen mogelijk zijn, die je vóór die tijd voor onmogelijk hield. Door de gebarencursus ben ik niet alleen met een nieuwe taal in aanraking gekomen, maar ook met een andere manier van kijken. Voor mij was dat een verrijking van m'n communicatie-mogelijkheden.

Een belangrijke ontdekking is dat die dovenwereld helemaal niet zo'n dove wereld is. Daar is veel mogelijk en daar gebeurt ook van alles. Het is alleen niet hoorbaar. Eigenlijk zijn een heleboel horende mensen hartstikke doof. Want wat ze niet horen, pikken ze ook niet op.

ninstituut. Eén van de eisen was dat men bereid moest zijn om een gebarencursus te volgen, en niet dat men de Nederlandse Gebarentaal al moest beheersen.

"Ik heb die advertentie ook gezien en het verbaasde me heel erg. Ik ga ervan uit dat als ik in een andere cultuur ga werken, ik een redelijke communicatievaardigheid moet hebben. Natuurlijk zal ik, wat gebaren betreft, nooit gelijkwaardig worden aan een doofgeborene. Maar we moeten op zijn minst met elkaar kunnen communiceren.

Ik zal nooit meer dat gesprekje vergeten dat ik voerde met een maatschappelijk werker voor doven. Ik vertelde haar over humanistisch geestelijke verzorging. Toen zei ze: dat is niks voor doven, die kunnen zich net God voorstellen aan de hand van een plaatje, maar abstract denken kunnen ze niet. Ik heb me beschaafd

gedragen, maar ik was zo intens woevend. Het gaat over mensen, doof of niet doof. Alle innerlijke gevoelens die mensen hebben, hebben doven natuurlijk niet zo. Die maatschappelijk werker had eerder naar zichzelf moeten kijken. Waarschijnlijk beheerste zij de gebarentaal niet voldoende. Het ligt dus niet aan de doven, maar aan jezelf als hulpverlener. Ik denk dan ook aan de humanistische levensbeschouwing. Hoeveel doven zullen er wel niet zijn die graag willen praten of denken over levensbeschouwing en die daar niet de ruimte voor hebben. Dat was dus een zeer zinnig gesprek om mijn eigen motivatie nog verder op te vijzelen."

Je zei dat het beeld dat veel mensen van doven hebben, niet zo positief is - of op zijn minst onvolledig. Wat betekent dat voor jou?

"Ik verwacht niet dat ik door mijn doofheid veel zal veranderen. Natuurlijk moet je die doofheid wel leren accepteren. Rosé ter Linden, mijn gebarendocent, die zelf doof is, heeft mij behalve gebaren nog iets heel belangrijks geleerd over mezelf. Ik had altijd hoorapparaten in. Toen we op de cursus voor gevorderden kwamen, gebaarde ze naar mij: doe je apparaten af. Midden in de groep. Ik deed mijn apparaten af en het bleek dat ik haar goed genoeg kon volgen. Daarna ben ik ook regelmatig de stad ingegaan zonder hoorapparaten. Dan ging ik een winkel in om boodschappen te doen. Dat lijkt iets kleins, maar het is een stap over een drempel, een begin van acceptatie. Want als ik mijn hoorapparaten uitdoe, hoor ik echt helemaal niets. Ik ben aan het oefenen hoe het is om zonder gesproken taal door het leven te gaan."

Hoe voelt het zonder hoorapparaat?

"Rustiger. Ik heb per hoorapparaat 125 decibel, dus dat wil wel. Daarnaast heb ik last van oorsuizingen. Hoe erg dat is, is afhankelijk van moeheid en spanning. Die oorsuizingen hebben het vermogen van tien fluitketels en een paar trommels. Dus geluid heb ik altijd. Als ik mijn hoorapparaat uitdoe, hoor ik die suizingen nog wel, maar al het andere geluid niet. Dinsdags is altijd mijn huismannendag en dan heb ik geen hoorapparaten in. Dat is dan ook een heerlijke dag!"

Hoe reageerde jouw omgeving op deze ontwikkelingen?

"Niet schokkend. Ze wisten natuurlijk al dat ik slechthorend was. Mijn vrouw heeft me als vrijwel goedhorende leren kennen, maar verder heeft ze het hele proces meegemaakt. Ze schrok dus niet echt. Maar met gebaren leren is ze nog niet begonnen. Ze is van mening dat als ik te zijner tijd het gehoor helemaal verlies, het nog vroeg genoeg is om het te

'Ik hoor geen taal maar wel geluid. Soms heb ik oorsuizingen die een vermogen hebben van tien fluitketels en een paar trommels'.

leren. De kinderen oefenen spelenderwijs mee. De oudste van tien niet zo, maar Daan van zes vindt dat gebaren wel interessant. Ik moet het wel leuk brengen, dat we met elkaar kunnen gebaren, terwijl niemand er iets van begrijpt. Dus als een soort avontuur.

Twee buurvrouwen gaven direct aan dat ze gebaren wilden leren en dat is heel leuk.

Bij mijn collega's in het management-team van het bejaardentehuis kwam het wel als een schok. Ik ben heel actief betrokken bij allerlei zaken en ze vragen

Tenzij men weet dat doven ook een taal hebben.

"Maar dat weten veel mensen niet. Daarom is het ook zo ontzettend belangrijk dat de Nederlandse Gebarentaal wordt erkend als officiële taal. Want dan pas kan men zich realiseren dat doven gewoon mensen zijn met een andere taal. Wat de dovenwereld betreft, ontdekte ik twee dingen. Ik merkte in de eerste plaats op dat de dovencultuur zo onbekend is. Klaarblijkelijk komen dove mensen niet snel voor zichzelf op. In hogere posities

'De hulpverlening aan doven wordt vaak uitgevoerd door goedhorenden die maar al te vlug bereid zijn om te zeggen hoe het moet in plaats van te luisteren'.

zich af wat de toekomst gaat brengen. Maar ze geven alle medewerking. Bijvoorbeeld een VisiCom (teksttelefoon voor doven) werd meteen voorgefinancierd. Ik hoef maar iets te gillen of het wordt geregeld. Dat is een belangrijke ondersteuning."

Wat wil je het liefste doen in de toekomst?

"Het liefst zou ik in mijn eigen setting door willen gaan als humanistisch raadsman. Maar dat is niet reëel. Op den duur kan ik geen gesprekken meer voeren met bewoners. Ik wil niet dat anderen tegen mij moeten zeggen dat het niet meer kan. Als manager hier kan er nog veel, met behulp van een tolk. Misschien dat ik dan aan de Wielborgh verbonden zou kunnen blijven. Een andere mogelijkheid is humanistisch raadsman of beleidsmedewerker worden in de dovenwereld."

Wat vind je van doofheid en de dovenwereld?

"Je krijgt vaak de vraag: wat is erger doof of blind. Ik ben geneigd om doofheid erger te vinden, omdat een blinde nog communicatie heeft. Als je daarvan afgesloten bent, wordt een deel van je menszijn aangetast. Dat is de grote schok.

Wij mensen laten ons er op voorstaan dat we ons onderscheiden van de dieren door de taal, door de rede. En die doven hebben geen taal, is dan de redenatie."

kom je hen nauwelijks tegen, terwijl aan hun denkvermogen niets mankeert.

En bij ouderen die ik tot nu toe heb ontmoet, bemerkte ik een houding van op zich af laten komen: Ach, het gaat toch goed en met elkaar is het best gezellig, anderen regelen het wel. Bij jongeren zie ik beweging. Niet zozeer een verzet, maar de eigenheid komt naar boven, het zelf-besef en zelfbewustzijn.

Het zijn trouwens vooral de christelijke instanties die veel doen in de dovenwereld. Dove mensen hebben daar veel aan te danken. Maar die christelijke instanties houden ook de emancipatie tegen. Ik kom weinig doven tegen met een humanistische gezindheid. Dat komt omdat de scholen voor doven zoveel invloed hebben en die zijn meestal christelijk.

Het Humanistisch Verbond is vaak de grote afwezige als het gaat om mensen met een handicap. Ik denk dat er wel eens bij het HV gekeken mag worden hoe het staat met slechthorenden en doven. Dat zou ik willen aankaarten. Misschien zou er een humanistisch raadsman voor doven en slechthorenden kunnen worden aangesteld. Daar is behoefte aan. De hulpverlening aan doven is nog te beperkt en wordt vaak uitgevoerd door goedhorenden die maar al te vlug bereid zijn om te zeggen hoe het moet in plaats van te luisteren. ●

Van het hoofdbestuur

Pittig

Een uur extra was voor de vergadering in maart uitgetrokken met het oog op de omvangrijke agenda. In een pittig tempo en zo af en toe met pittige discussies zijn de punten afgewerkt.

Een aantal ervan waren gegroepeerd rondom het beleidsplan Centraal Bureau (een eerste versie) en de congresplanning.

Zorg

Dat de gezondheidszorg danig in beweging is, is voor het bestuur aanleiding geweest een commissie ad hoc te benoemen met de opdracht: "de positie van de geestelijke verzorging in zorginstellingen bij verdere doorvoering van het Plan Simons in kaart te brengen en voorstellen te doen voor strategiemodellen die als doel hebben de toekomstige financiële basis van de geestelijke verzorging in zorginstellingen (alsnog) veilig te stellen." Daarnaast heeft het bestuur kennis genomen van de rapportage van zijn commissie die de contacten onderhoudt met de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk en zich uitgesproken over de bijgaande conclusies en aanbevelingen.

Bijna afgerond

Een aantal concept-statutenwijzigingen van werkstichtingen en concept-overeenkomsten is aan het bestuur voorgelegd ter goedkeuring. Een en ander vloeide deels voort uit congresbesluiten. De Stichting Humanistisch Vormingsonderwijs draagt voortaan de naam Pedagogisch Studiecentrum Humanistisch Vormingsonderwijs. Ter verduidelijking van de statutaire bepalingen is in een brief de getrapte verantwoordelijkheid voor het programmabeleid van de Humanistische Omroepstichting (HOS) nader omschreven.

Benoemingen

Elke keer weer is het een genoegen te kunnen constateren dat leden bereid zijn tijd en energie te steken in bestuursfuncties: zo kon het bestuur overgaan tot het benoemen van een bestuurslid in het pas ingestelde bestuur van de Stichting Humanistisch Overleg Mensenrechten (HOM), tot het (her)benoemen van bestuursleden in de stichting Beheer HVO en tot het benoemen van een lid in het College voor Ethische en Levensbeschouwelijke Aspecten van de Zorg (CELAZ) van de Nationale Zorgfederatie (NZF), de nieuwe namen voor het College van Advies en Bijstand inzake Levensbeschouwelijke Aangelegenheden (CABLA) en de Nationale Ziekenhuisraad (NZR).

Jorine Boegem, algemeen secretaris

Kampeerweekend van Jonge Humanisten

Zin om je vleugels uit te slaan, te genieten van natuurlijke vrijheid? Terug naar het paradijs! Zin om ten hemel te varen? Dat kan, want er komt een kampeerweekend op Hemelvaart van donderdag 28 tot en met zondag 31 mei in een natuurgebied. Op het terrein zullen drie zespersoonstenten staan. Het maximaal aantal deelnemers is 35. Het is dus handig als in ieder geval een paar mensen een tent meenemen.

Het is de bedoeling dat het vooral gezellig gaat worden, daarnaast gaan we ons bezig houden met kunst en natuur, als afsluiting van de dagen is

er een borrel. We hopen veel nieuwe gezichten te zien dus, ben je jong, niet persé van geest, maar wel tussen 18 en 30 jaar dan kun je mee. Kosten van dit weekend: f 75,- Opgeven bij Ariane de Brauw, tel.nr.: 030 - 318145.

Paul Rademaker in Eindhoven

Wat doen we met de toekomst? Dat vraagt econoom en filosoof Paul Rademaker zich af op zondag 5 april vanaf 11.00 uur in De Ronde, Tongelresestraat 146 in Eindhoven.

Jonge Humanisten over eerlijkheid en relaties

Op zaterdag 25 april organiseren de Jonge Humanisten een themadag met het thema 'eerlijkheid'. Voor deze dag is René Diekstra uitgenodigd. Hij is als psycholoog werkzaam aan de Universiteit van Leiden. Bekende boeken van hem zijn: 'Als leven pijn doet', 'Je verdriet voorbij' en 'Pleisters voor de ziel'. Ook schrijft hij columns in Viva en regionale dagbladen. In zijn werk geeft hij op heldere en prikkelende manier inzicht in de psychologie van de mens. Daarna worden in kleine groepjes het thema op verschillende manieren verder uitgewerkt. Door middel van spel, drama, creativiteit en discussie onderzoeken we vragen als: hoe is het leven in

een consequent (on)eerlijke wereld; oneerlijkheid uit angst voor confrontatie?; dwingt twijfel tot eerlijkheid? Laat zien wie je bent en ontdek samen met ons hoe je met eerlijkheid en oneerlijkheid van jezelf en anderen om gaat en om wilt gaan. De kosten van de dag zijn f 12,50, inclusief lunch. De dag vindt plaats in ENOR, Oudegracht 283, Utrecht van 10.30 - 17.00 uur. Geef je tijd op, dan weten wij op hoeveel mensen we kunnen rekenen en dan krijg je de informatie-map over de themadag thuisgestuurd. Voor meer informatie en aanmeldingen: Tjitske Verkrusen op donderdag en vrijdag te bereiken op tel.nr.: 030-318145.

HVB-Kernendag

Op 4 april (*dus niet zoals in de vorige Humanist stond vermeld op 24 april!*) houdt het Humanistisch Vredesbeeraad weer haar halfjaarlijkse kernendag. Het programma is inhoudelijk van aard. Als thema is gekozen voor de problematiek van het Nationalisme, Volken zonder Staat en, in het verlengde daarvan, de Verenigde Naties. De onderwerpen zijn voorbereid in de kernen en zullen aan de orde komen aan de hand van stellingen. Plaats: Kleine Drift 35 a, Hilversum. Tijd: van 10.00 tot 16.00 uur.

Frits de Hesse in Deventer

Zondag 12 april zal humanistisch geestelijk raadsman Frits de Hesse een inleiding houden over 'humanisme en geestelijke verzorging'. Plaats is de Fermerie in Deventer (Muggeplein 9), aanvang 16.00 uur. In het speciale winternummer van de Humanist staat een uitgebreid interview met Frits de Hesse over zijn werk.

Nieuwe naam stichting HVO

'Pedagogisch Studiecentrum Humanistisch Vormingsonderwijs' is sinds kort de nieuwe naam van de stichting HVO. De stichting is ook verhuisd en heeft nu een meer zelfstandige huisvesting (naast het gebouw waar binnen het Landelijk Centrum van het HV zal komen). Behalve kantoorruimte is er nu ook lesruimte met een bibliotheek. Het nieuwe adres is: Plompstorengracht 21 in Utrecht (postcode 3512 CB). Het telefoonnummer is 030-341700 en het faxnummer 030-310794. In de nieu-

we naam komt het doel van het centrum (scholing, begeleiding en leerplanontwikkeling/studie beter tot uiting. De staatssecretaris heeft in de naamsverandering toegestemd.

HUMANISTISCH

PEDAGOGISCH

VORMINGS

STUDIECENTRUM

ONDERWIJS

De overlevenden in Groningen

Op zondag 3 mei om 10.30 uur houdt Joop Tiedemann in het Humanistisch Centrum, W.A. Scholtenstraat 2 te Groningen een lezing onder de titel 'De overlevenden'. Joop Tiedemann is psycholoog en vakgroep leider psychotherapie bij de RIAGG Drenthe. Hij was jarenlang staf lid van Centrum 45 te Oegstgeest, een kliniek voor concentratiekamp-overlevenden en andere oorlogsvervolgden. Op 4 mei worden de doden herdacht. Er zijn mensen die de oorlog overleefd hebben, maar nog steeds leven vanuit de oorlog en vaak met de doden. Een poging tot een portret.

Kunst en humanisme in Groningen

Om precies te zijn: 'heden-daagse kunst en humanisme', daar gaat op zondag 5 april Huub Mous het over hebben in het Humanistisch Centrum in Groningen, W.A. Scholtenstraat 2. Aanvang 10.30 uur.

Holman en liefde in Amsterdam

Op dinsdag 28 april zal scribent Theodor Holman een lezing houden over 'liefde in de literatuur'. Plaats is Reinier Vinkeleskade 64 in Amsterdam. Aanvang 20.00 uur precies, maar de zaal is al open om 19.30 uur.

Humanistisch Vormingsonderwijs in Hengelo

Op woensdag 8 april verzorgt Annie Schuil een informatieve bijeenkomst over Humanistisch Vormingsonderwijs, kortweg HVO. Het begint om 20.00 uur, in het Grondelhuis, Anninksweg 106 te Hengelo.

Harry Kunneman in Hoofddorp

Hij is hoogleraar aan de Universiteit voor Humanistiek en zal het op donderdag 9 april hebben over de contouren van het postmodern humanisme onder de titel 'Leve het individu'. Plaats is Hoofddorp, gebouw De Deining, zaal de Anjelier. Aanvang 20.00 uur

(ingezonden mededeling)

U wilt er even uit ?

Een prima combinatie, om wandelend de natuur te genieten en te ontdekken hoe de wijnen of bieren ontstaan en kunnen smaken. Ontdekkingsstochten van ca. 15 km door landschappen met grillige rotsformaties, klaterende beekjes en uitgestrekte bossen over afwisselende wandelpaden langs kasteelruïnes en door warme wijngaarden en weilanden. Onderweg wordt er gepauzeerd en aangeschoven aan uitnodigende tafels in een Hütte, Weinstube of Brauerei-Gasthof.

"door Duitsland"

Wijn- en Bier Wandeltochten

Aanmelding & Informatie:
070 - 3620707 & 020 - 6854845
Jeanet Bruining Jagerstraat 5
2514 BZ Den Haag

VOLGEND NUMMER

SPECIAAL THEMA: OORLOG OF VREDE.

MEER DAN VIJFTIG JAAR GELEDEN BEGON DE TWEEDE WERELDOORLOG. SINDS BIJ ONS DE VREDE UITBRAK WOEDDEN ELDERS TALLOZE OORLOGEN. KAN DE MENS EIGENLIJK ZONDER OORLOG? OF IS HET ONVERMIJDELIJK DAT MENSEN MET ELKAAR IN CONFLICT KOMEN? IS HET CULTUUR OF NATUUR? ZOU HET OOI ANDERS KUNNEN, IS HARMONIEUS SAMEN LEVEN MOGELIJK? EN HOE DAN?

IN EEN BOEIEND TWEEGESPREK PROBEREN DE PSYCHOLOOG RABBIE EN DE POLEMOLDOOG EVERTS SAMEN EEN VISIE TE GEVEN OP ZULKE VRAAGSTUKKEN.

DAARNAAST WORDEN ENKELE KINDEREN VAN DE VREDE, SCHOLIEREN MET IN HUN EINDEXAMENPAKET HET VAK GESCHIEDENIS, GEVRAAGD HOE ZIJ TEGEN DE TWEEDE WERELDOORLOG AANKIJKEN. WAT BETEKENT DIE GEBEURTENIS VOOR HEN? VALT ER IETS UIT TE LEREN? OF IS HET ALLEEN MAAR VERPLICHT LEERSTOF? EN WAT VINDT DIE SURINAAMSE SCHOLIER VAN OORLOG? EN DAT MAROKKAANSE MEISJE EN DIE TURKSE JONGEN?

EEN DERDE ONDERDEEL VAN DIT SPECIALE MEINUMMER VAN DE HUMANIST GAAT OVER GOED EN FOUT. OVER DE KINDEREN VAN DE OORLOG. OVER HOE EEN HALVE EEUW NA DE OORLOG MENSEN SCHULDGEVOELENS HEBBEN DAT ZE ER LEVEND UITGEKOMEN ZIJN OF OVER HET GEDRAG VAN HUN (GROOT)OUDERS.

Lid worden van het Humanistisch Verbond in eenvoudig.

Lid worden van het HV is eenvoudig. Stuur een kaartje met uw naam en adres naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht. U kunt ook bellen: 030 - 318145.

Als richtlijn voor de hoogte van de contributie wordt een half procent van uw bruto-inkomen aangehouden. Als minimum-contributie geldt een bedrag van f 75,-, als u een bruto-jaarinkomen heeft van f 18.000,- of hoger. Is dat bruto-inkomen lager dan f 18.000,- dan betaalt u f 45,-. Jongeren onder de 27 jaar betalen een minimum van f 35,-. U kunt de contributie desgewenst in termijnen betalen: per kwartaal of per halfjaar.

Uitgangspunt is het individueel lidmaatschap. Per lid kan een persoon, wonend op hetzelfde adres, zonder enige verdere kosten medelid worden. Deze ontvangt dan geen Humanist. Bij aanmelding ontvangt u van ons een acceptgirokaart om te betalen. *U kunt ook eerste een gratis informatiepakket aanvragen*

Stuur dan een kaartje naar: Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Of nog makkelijker: bel 030 - 318145.

Een abonnement op de Humanist voor slechts f 30,-

Voor slechts drie tientjes krijgt u een jaar lang de Humanist in de bus. Een telefoontje naar het Humanistisch Verbond is voldoende: 030 - 318145 (toestel 28). En als u lid wordt van het HV, krijgt u het blad gratis.

Humanisme voor hoofd en hart in Amsterdam

Deze zomer komen uit alle delen van de wereld humanisten naar Nederland. De International Humanist and Ethical Union, de IHEU, bestaat 40 jaar en dat vormt de aanleiding voor een bijzonder congres. Van 26 tot 30 juli staat het RAI Congrescentrum open voor de leden van de meer dan zestig aangesloten organisaties. Een unieke mogelijkheid voor Nederlandse humanisten om geestverwanten uit het buitenland te ontmoeten. Deelnemers van alle continenten worden er verwacht: o.a. uit de Verenigde Staten, Canada, China, Israël, het Gemeenbest van Onafhankelijke Staten, India, Bangla Desh, Egypte, Nigeria, Ghana, Mexico, Australië en vrijwel alle landen van Europa. Vooral uit Oost-Europa is de belangstelling groot. Gelukkig biedt de RAI genoeg ruimte om ook enige honderden deelnemers uit Nederland te kunnen ontvangen.

Dat de viering van het veertigjarig jubileum van de IHEU in Nederland plaatsvindt, komt o.a. doordat de grondslag voor deze internationale organisatie in 1952 is gelegd door Jaap van Praag, één van de oprichters van het Humanistisch Verbond. Samen met Humanitas treedt het Verbond nu op als gastheer/vrouw, en ook andere humanistische instellingen en organisaties in Nederland geven hun medewerking aan het congres.

Onder het motto 'Humanism for Head and Heart' is er een zeer gevarieerd en feestelijk programma samengesteld, dat ook veel ruimte biedt voor persoonlijke contacten. Het begint op zondagmiddag met onder meer een aantal korte toespraken door humanisten uit India, Engeland, Nederland, Noorwegen, Rusland en de Verenigde Staten. Na afloop van de

openingszitting kunnen alle congresgangers met rondvaartboten naar het Scheepvaartmuseum. Daar is gelegenheid om tijdens de receptie en het lopende buffet oude vrienden weer te zien en nieuwe te ontmoeten.

De belangrijkste thema's die de dagen daarna volgen, zijn:

- geestelijke verzorging en ceremonies (27 juli),
- praktische en maatschappelijke activiteiten (28 juli),
- vorming en onderwijs: van een speciale lagere school in Curaçao tot en met de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht (30 juli).

's Morgens zijn er over deze thema's inleidingen en 's middags workshops worden workshops gehouden. De sprekers van die morgen nemen er ook aan deel om over het thema verder te discussiëren. Tegelijkertijd zijn er elke middag nog vier workshops over tal van onderwerpen (bijvoorbeeld ontwikkelingssamenwerking, euthanasie, milieubehoud en over Multatuli). Daarnaast zijn er 's middags ook excursies om de congresdeelnemers te laten kennismaken met humanistisch vormingsonderwijs, het werk van humanistische raadslieden (in bejaardenhuis, gevangenis, ziekenhuis, militair tehuis) en met de activiteiten van Humanitas, o.a. op het gebied van kinderopvang en

de zorg voor geestelijk gehandicapten.

Het congres-secretariaat heeft al 'klachten' gekregen dat er zoveel interessants is te beleven dat het erg moeilijk is om te kiezen tussen alle aanbiedingen van inleidingen, workshops en excursies. Maar Nederland heeft nu eenmaal een heleboel

humanistische activiteiten ontwikkeld die elders nauwelijks of niet voorkomen. En dat is iets waar we best trots op mogen zijn! Anderzijds worden er bij buitenlandse organisaties heel interessante dingen gedaan, vooral op het ceremonieel gebied, waar wij weer van kunnen leren.

Op de laatste dag staan op het programma: resoluties en de rapportages van vertegenwoordigers van de IHEU bij de Verenigde Naties, Unesco, Raad van Europa en de Europese Commissie, en van vertegenwoordigers van de beroepsorganisatie IAHECL (International Association for Humanist Educators, Counselors and Leaders), de jongerenorganisatie IHEYO (International Humanist and Ethical Youth Organization) en van de European Humanist Federation. Ook het Human Rights and Development Program krijgt dan aandacht. Ter afsluiting is er 's avonds een feestelijk diner-dansant in de zalen van Artis waarbij de International Humanist Award wordt uitgereikt, een prijs die bij vorige IHEU-congressen onder meer aan Sacharov en Dubcek is toegekend.

Belangstellenden kunnen het volledige programma aanvragen bij het IHEU-congressecretariaat, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, tel.: 030-312155.